

ЫСЫК-КӨЛ КАБАРЛАРЫ

Шаршемби, 23-декабрь 2015 – жыл № 48 (11584)

Гезит 1938-жылдын
1-сентябрынан
баштап чыгууда

**«КУМТӨР ГОЛД КОМПАНИ» БААРДЫҒЫҢЫЗДАРДЫ
ЖАҢЫ ЖЫЛЫҢЫЗДАР МЕНЕН КУТТУКТАЙТ!**
Келе жаткан жыл сиздер үчүн бакыт-таалай, кубаныч жана алдыга
койгон максаттарга жетүү жылы болсун. 2016-жылы сиз жана
сиздин жакындарыңыздарга чын ден соолук, ийгилик жана аманчылык
каалайбыз.

● БУЛ САҢДА:

**КРИЗИСТИН АЛТЫН
МЕЗГИЛИ**

Жеке ишкерлер Кыргызстандын экономикасына каражат салууга шашылбайт. Ал эми өлкө экономикасынын абалы күндөн күнгө начарлоодо.

4-бет

«РАК» ДЕГЕН СУУК СӨЗ

Жыл сайын өлкөбүздө рактан үч миңден ашуун адам көз жумат. Бул дарттан кантип арылууга болоорун КРСУнун онкология кафедрасынын жетекчиси менен маек курабыз.

7-бет

**КАНТ ООРУСУ МЕНЕН
ЖАШОО АЧУУ**

Кыргызстанда кант диабетине чалдыккан 50 миң адам катталган. Дарыгерлердин айтымында, мындай адамдардын саны кыйла арбын.

7-бет

**ӨЗ ИШИҢ – КУРУ МАКСАТ
ЭМЕС**

Көбүбүз өз ишибизди баштагыбыз келет, бирок кооптонобуз. Ошентсе да, ишенимдүү өнөк менен тобокелге салса болот.

11-бет

**«КУМТӨРДҮН» АКЧАСЫ
КАЙДА КЕТИП ЖАТАТ?**

«Кумтөр Голд Компани» компаниясы Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна жыл сайын 400 млн. сом которуп турат.

12-бет

● КӨҢҮЛ ЧОРДОНУНДА

АКЫЛ-ЭС УРМАТЫНА КОНСЕНСУС

Кыргызстан парламентинин жаңы чакырылышы жакынкы арада чече турган олуттуу маселелердин бири «Кумтөр». Адатта бул ишкана тууралуу сөз башталганда долбоорду кайтадан түзүп чыгуу жөнүндө кеп көтөрүлөт, бирок буга чейин өлкөнүн Суу кодексине айрым өзгөртүүлөрдү киргизүү керек. Эгерде алар кабыл алынбаса, анда бөлүшө тургандай эч нерсе калбай калат, себеби нөл кирешенин 100 пайызы эч кимге кереги жок.

☞ Дарья Мамонтова

Суу кодексине өзгөртүү киргизүү окуясы бир жыл мурун башталган эле, ошондо өлкө парламенти мөңгү жанында кен казып алууга тыюу салуучу «Мөңгүлөр жөнүндө» мыйзамын кабыл алган. Кыргызстан президенти ал документке кол койбой, мыйзам бюджеттин киреше бөлүгүн кыскартууга алып келген иш-чаралардын болушунан улам, аны Жогорку Кеңеш кайтадан карап чыксын деп кайтарып берген.

Мыйзам долбоору жаңыдан талкууга алынып жатканда эле көптөгөн адистер бул демилге маанисиз экенине депутаттарды ынандырууга аракет жасап жатты. Биринчиден,

мөңгүнүн эришин адам баласы токтото албайт – глобалдуу жылуулук эффектиси өндүрүштүн мөңгү эришине тийгизген таасиринен алда канча күчтүү. Экинчиден, ачык кен казууга тыюу салынып, компаниялар казуу иштерин жер алдында жүргүзүүгө мажбурлоо, мындай шартта компаниянын иши токтоп, же болбосо ал өз профилин өзгөртүүгө аргасыз болот, мындай учурда компаниянын чыгымы өсүп, киреше азаят. Же компаниянын иши толугу менен токтотулат, себеби жер алдында казуу иштери кыйла кымбаттап, кен байлыктар толугу менен алынбай калат. Чыгымдар көбөйүп, киреше түшпөсө, эч ким мындай пайдасыз долбоорду иштетүүгө макул болбойт.

Тил табышуу максатында жыл башында өкмөт жаңы мыйзам долбоорун иштеп чыкты – ал мөңгү жанында иштөөгө тыюу салган, бирок «Кумтөр» сыяктуу бюджет жасоочу компанияларга уруксат берген өзгөртүүлөрдү Суу кодексине киргизди. Бирок бул учурда да Давыдов мөңгүсүнүн айынан компаниянын маселеси дагы деле арсар бойдон кала берди. Өкмөт мүчөлөрүнүн айтымында, мөңгүнүн жылышы кооптуу болуп, ал эми жогоруда аталган мыйзам долбоору кабыл алынса, компания өз ишин улантып, мөңгүнү коопсуз жерге ташып жеткирмек.

Уландысы 3-бетте

● ЖАҢЫЛЫКТАР

«Кумтөрдүн» кызматкерлери Кыргызстандагы бирден-бир балдардын хосписиболгон жайга жардам беришти

«Кумтөрдүн» кызматкелери өзүнүн кезектеги жардамын Кыргызстандагы жалгыз балдар хосписине көрсөттү. Эки ай мурун «Жардам берүү оңой» коомдук фондунун демилгеси менен өлкөдө биринчи балдар хосписи ачылып, «Кумтөр» компаниясынын кызматкерлери дароо эле ага жардам берүү камын көрө баштады. Алар хосписке 56 миң сом которуп, андан тышкары китеп, оюнчук жана тиричилик буюмдарын жеткирип беришти. 2-декабрда балдарга кайрадан көмөк көрсөтүштү. Бул жолу хосписке компания кызматкерлеринин атынан 13 миң сомдон ашуун каражат жана балдар жомокторунун жыйындысы берилди. «Жардам берүү оңой» фондунун жетекчиси Динара Аляева өз ыраазычылыгын билдирип, компания тарабынан которулган каражат хосписке жашаган балдардын камын көргөн, алардын жашоосун жеңилдеткен мээрман айымдардын эмгек акысына жумшалаарын билдирди. Компания кызматкерлери ушул фонду аркылуу ай сайын оорукчан балдарга жардам берүү чечимин кабыл алды. Адамдар бул жардамын өз ыктыяры менен, чын жүрөктөн жасап жатат. Быйыл «Кумтөрдүн» кызматкерлери 80 миң сом чогултуп тапшырып, ал каражатка Бишкектеги Улуттук онкология борборунун кичинекей дарылануучуларына дары-дармек алдырып беришти. Бул кызматкерлердин биринчи жардамы эмес. Буга чейин алар Бүткүл дүйнөлүк балдар күнүнө карата Бишкектеги адистештирилген балдар үйүндө кайрымдуулук акциясын өткөргөн. Чогулган каражатка балдар үчүн эң керектүү болгон оюнчук жана гигиена буюмдарын алып беришти. Мамлекет тарабынан Балдар үйүнө болгону тамактануу, дары-дармек, кызматкерлердин эмгек акысы менен коммуналдык тейлөө каражаты бөлүнүп берилет экен. Ал эми калган кийим-кечек, керектүү дарылар, эмерек, имаратты оңдоо, оюнчук сыяктуу буюмдар ар түрдүү уюмдар жана жөнөкөй адамдар тарабынан берилген каражат же кайрымдуулуктун эсебинен каржыланат. «Биз жардам бергендер болсо абдан кубанабыз. Кайрымдуулугуңар үчүн чоң рахмат! Сиздерге окшогон адамдардын камкордугунан улам балдарга керектүү буюмдар алынып, алар жылуу жана ыңгайлуу шартта чоңоюп, аларга мээрим жана камкордук көрүлүп жатканын сезип турушат», - дейт Гүлайым Кошоева.

Балыкчы шаарынын бала бакчасында күнөскана курулду

Ысык-Көл облусунун Балыкчы шаарында «Балажан» бала бакчасына караштуу курулган күнөскананын салтанаттуу ачылыш аземи өттү. Бала бакчасы үчүн күнөскананы курууга «Кумтөр» компаниясы «Авеп» коомдук фондусу ишке ашырып жаткан «Карагат+» программасынын алкагында курууга жардам берди.

Күнөскананын ачылыш аземине Балыкчы шаарынын мэри Сатыбек Шамшудинов, депутаттар, шаардык кеңештин төрагасы Данияр Бекбашов, шаардык билим берүү бөлүмүнүн төрагасы, «Авеп» КФ менен «Кумтөр Голд Компанин» өкүлдөрү катышты. Күнөскананын жалпы аянты 115 чарчы метрди түзүп, 567 589 сом жумшалды. «Бүгүн шаарыбызда мыкты окуя – күнөскананын ачылышы – бул жакшы кабар. Эми ал пайда алып келсин десек, тынбай эмгектенишибиз керек», - дейт шаар мэри Сатыбек Шамшудинов. «Күнөскана – бала бакчасы үчүн абдан керектүү нерсе, себеби бул жерде 130 бала тарбияланат жана бал-

дарыбыз такай жаңы жер-жемиштер менен камсыз болуп, керектүү витаминдерден жеп, ден соолугу чың болот деп ишенебиз. Анткени дени сак бала – дени сак улут», - дейт бала бакчанын директору Кенжегүл Идрисова. «Карагат+» программасынын алкагында калкты коопсуз азык-түлүк менен камсыздоо багытында Ысык-Көл облусунда күнөскана ишин өнүктүрүү аракети жасалууда. Программа өз ишин баштагандан бери аймактагы бала бакча, мектеп жана балдар үйлөрүндө 11 күнөскана курулду», - деп баяндап берди «Авеп» коомдук фондунун директору Нурлан Токонов.

«Кумтөрдүн» которуп жөнөтүү базасынын кызматкерлери жогорку класстын окуучулары үчүн тааныштыруу экскурсияларын уюштурууда

Балыкчы шаарындагы «Кумтөрдүн» которуп жөнөтүү базасынын кызматкерлери акыркы жарым жылдын ичинде жергиликтүү мектептердин жогорку класстын окуучулары үчүн төрт экскурсия өткөрдү. Бул жолугушуулардын негизги максаты жаш балыкчылыктарга кесип тандоосуна багыт берип, коопсуздук техниканын баштапкы негиздерине үйрөтүп, которуп жөнөтүү базасынын иши менен тааныштыруу. Ар бир жолугушууну кумтөрлүктөр өндүрүштөгү коопсуздук техникасы менен тааныштыруудан баштап, иште жана күнүмдүк жашоодо коопсуздук эрежелерин сактоо өтө маанилүү экенин түшүндүрүп беришет. Андан соң окуучуларга ишкананын ичи көрсөтүлүп, Балыкчыдагы которуп жөнөтүү базасы кандай иштери тууралуу айтып беришет. Экскурсиялык топко адатта 25 окуучу кирет. Компания адистери балдарга

алтын кандай казылып алынаары тууралуу баяндап берип, окуучуларды кызыктырган суроолорго жооп беришет. Мектептин болочок бүтүрүүчүлөрүн «Кумтөр» жана башка ушул сыяктуу тоо-кен компанияларына кызматка орношуу үчүн кандай окуу жайларына тапшырып, кандай адистикке ээ болуу керектиги абдан кызыктырат. Кумтөрлүктөр мындан ары да мектеп окуучулары менен ушундай жолугушууларын улантып, аларды коопсуздук эрежелери менен тааныштырып, сапаттуу билим алуу жолдору менен тааныштырып турмакчы.

«Кумтөр» жергиликтүү коомчулук менен биргеликте автожолдордогу чаңга анализ жүргүздү

Барскоон суусунун жээгинде чубалган 90 чакырымдык жол «Кумтөр» кенине алып барат. Бул жол аркылуу компания өндүрүш шаймандары, кошумча тетиктер, күйүүчү май жана кызматкерлерин ташып турат. Мындан тышкары бул жолдон кызматкерлерди азык-түлүк, керектүү буюмдар жана кошумча тетиктер менен камсыздап туруучу 600дөн ашуун кыргыз ишканалары пайдаланат. Жол Ак-Шыйрак малчылары, аң уулоо чарбачылыгы, туристтик борборлор жана Сарычат-Эрташ коругуна келген меймандар үчүн да абдан керек. Албетте, шагыл төгүлгөн жолдон өткөн унаа чаң көтөрөт. Айрымдар, бул чаң жол жээгинде өскөн өсүмдүктөр үчүн зыян деп айтса, айрымдары, унаа ары-бери өткөн сайын тоодон көчкү түшүү коркунучу жаралууда деп да айтып чыкты. Ушундай суроолорго жооп табуу максатында былтыр тоокен ишканасы абанын чандап, андагы оор металлдардын болушун аныктоочу аппараттарын жол жээгине орнотуп чыкты. Мындан тышкары жолдон күнүнө канча унаа өтүп, кандай багытта кетээрин аныктоочу радар да тургузулду. Ал «Кумтөргө» таандык канча унаа өтүп, ишканага тиешеси жок канча унаа өткөнүн эсептеп турат. Аппараттар жергиликтүү коомчулук, бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү жана экологдор тандаган жерлерге орнотулду. Чогултулган чаңдын үлгүсү Кара-Балта шаарындагы «Алекс Стюард» аттуу көз карандысыз лабораториясына байма-бай жөнөтүлүп турат. Текшерүү жыйынтыгын билүү үчүн биз алтын казып алуучу компаниянын айлана чөйрөөнү коргоо бөлүмүнүн директору Бен Ферриске кайрылдык. Анын айтымында, аппаратты уурдап, бузуп-талкалай бергендиктен улам, акыркы үч айдын ичинде гана алардын ишин жөнгө салуу аракети көрүлө баштады. «Алынган анализдерге ылайык, компаниянын көрсөткүчтөрү эл аралык

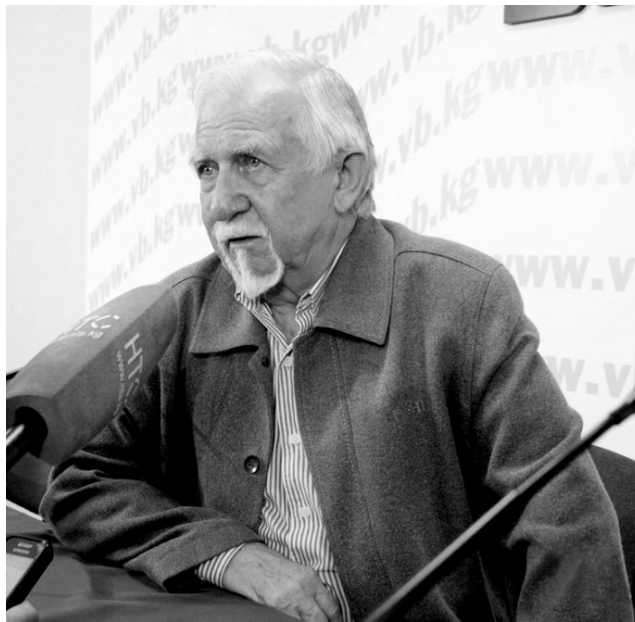
стандарттардан төмөн болуп чыкты. Чандагы оор металлдардын чогулушу тууралуу негизги суроого да жооп алдык. Анын деңгээли табигый деңгээлге туура келип, адам ден соолугуна зыян келтирбегени билинди. Бул жакшы кабар, эми биз тынчсызданбай калдык, чаңдын көлөмүнө жана анын курамына болгон көзөмөлүбүздү уланта бермекчибиз», - деди Бен Феррис. Компания үч жылдан бери жылына бир жолу Барскоон айылына абанын сапатын аныктоочу шаймандарын алып келип тураарын белгилей кетүү абзел. Атмосферанын абалы тууралуу маалымат берип туруучу шаймандар жай айларында, чаң арбын көтөрүлгөн мезгилде айыл ичине орнотулат. Чаңдын үлгүсүн чогултууга жергиликтүү коомчулук жардам бере аларын айта кетүү керек. Башында бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү үлгү чогултуу процессине катышып, ал ачык жүргүзүлүп жатканына ынаышты. Бирок компания ушуну менен чектелип калган жок. Бен Ферристин айтымында, жергиликтүү тургундар калк менен кызматташуу бөлүмүнө кайрылып, чаңдын үлгүлөрү кайсы күндөрү чогултууларын билип турса болот. Бардык анализдердин жыйынтыктары жыл сайын чыгып туруучу баяндамада көрсөтүлүп, бул маалымат коомчулукка жеткирилип турат.

• КӨҢҮЛ ЧОРДОНУНДА

АКЫЛ-ЭС УРМАТЫНА КОНСЕНСУС

КРУИА Суу көйгөйлөрү жана гидроэнергетика институтунун директору Дүйшөн Маматканов

Кыргыз тоо ассоциациясынын башкармалык мүчөсү Валентин Богдецкий

Саясатчы-серепчи Марс Сариев

Башы 1-бетте

Мыйзам долбоору Жогорку Кеңештин биринчи эки окулушунан ийгиликтүү өтүп, бирок документти кабыл алуу иши токтотулду. Депутаттар негедир бул маселени күз айларына калтырды, а бирок ал мезгилге парламенттик шайлоо туура келип, эл өкүлдөрүн өлкөнүн ири салык төлөөчүсүнүн тагдыры кызыктырбай, башкага алаксып кетишти. Чынын айтсак, бешинчи чакырылыш депутаттары алтын кенин көйгөйлөрү менен ойноп, акыры жоопкерчиликти мойнуна алгысы келбей, кийинки депутаттарга түртө салды. Учурда «Кумтөр» маселесин чечүү жаңы депутаттардын алдында туруп, алар үчүн өзүнчө бир сынак болчудай – шайлоо алдында ойду-тоону убадалаган талапкерлер бул маселени кандай чечип, берген убадаларын иш жүзүнө ашырарын дагы көрө жатарбыз.

«Тоо-кен иштерин мөңгү жанында жүргүзүүгө тыюу салуу маселеси өтө эле саясатташтырылган, анын эч кимге зыяны жок», - дейт Кыргыз тоо ассоциациясынын башкармалык мүчөсү Валентин Богдецкий. – Албетте, кендин жараксыз катмарын мөңгү алдына жыюу чечими долбоордун жаңылыштыгы болду. Бирок бул иш-аракет жоопкерчиликтүү мамлекеттик органдар менен макулдашылган. Компания мындай чечимди өз алдынча кабыл ала алмак эмес. Кандайдыр бир бузуулар болсо да, алар айлана чөйрөгө зыянын тийгизбестен тоо-кен ишканасынын өзүн гана залалын тийгизди.

Серепчинин айтымында, казуу иштерин жер алдына которгондо тоо-кен ишканалары алтындын 30 пайызын жоготот.

«Бул жерде туура чечим кабыл алуу керек, компания иштесин деп уруксат берүү же жердеги алтынды жаткан жеринде калтыруу. Бул жерде саясий эмес, экономикалык чечим кабыл алуу керек», - деп жыйынтыктады Богдецкий.

Ишкана өз ишин токтотсо, бул эбегейсиз зор жоготууларга алып келерин өкмөттө эсептеп коюшкан. «Кумтөр» өз ишин токтото турган болсо, Кыргызстандын ички дүң продуктусу 10-12 пайызга азаймак. Жыл сайын мамлекет бюджетинин киреше бөлүгүнө салык түрүндө 5 млрд сом жана 1 млрд сом социалдык төлөмдөр түшпөй калмак. Юридикалык да залалы тиймек – бул «Центерра» менен көптөгөн акционерлердин эл аралык сотторуна жазган доо арыздары. «Кыргызалтын» ААК каржы-экономикалык абалы да кыйла тайкылап, «Макмал», «Терек-Сай» жана «Солтон-Сары» кендеринин иши токтомок. Беш миңден ашуун адам ишсиз калмак.

Алдыңкы окумуштуу-гидролог, Улуттук илимдер академиясынын академиги, Суу көйгөйлөрү жана гидроэнергетика институтунун жетекчиси Дүйшөн Маматкуловдун айтымында, «Кумтөрдүн» өлкө мөңгүлөрүнө тийгизген таасири ого эле апыртылууда.

«Алгач окуянын масштабын белгилеп алалы. XX кылымдын 70-жылдары Кыргызстан аймагында 8000 мөңгү бар эле. Азыр анын 2 миңин жоготуп алдык. Саясатчы менен аткаминерлер «Кумтөр» тууралуу сөз кылып жатканда муну унутуп коюшат. Тоо-кен ишканасы Ак-Шыйрак мөңгү массивинде жайгашып, ага 165 мөңгү кирет. Тоңгон муздун жалпы аянты 450 чарчы километр. Мөңгүлөрдү өз

мүдөөсү үчүн пайдаланган саясатчылардын айтымында, алтын ишканасы тууралуу сөз кылып жатып, ушул массивге киришет. Булардын белгилүүсү Давыдов менен Лысый. Биринчисинин жалпы аянты 11,6 чарчы километр же жалпы массивдин 3 пайызы. Лысый мөңгүсүнүн аянты 5,5 чарчы километр же Ак-Шыйрак массивинин 1,3 пайызы. Башкача айтканда, «Кумтөр» иши мөңгү абалына таасир тийгизет деш туура эмес, себеби ишкана муз массивинин жээгинде жайгашып, анын эки гана пайызын ээлейт», - дейт Маматканов.

Академиктин айтымында, мөңгү негизинен аба ырайынын өзгөрүшүнө жараша эрип турат. Аба температурасынын жогорулашынан улам Жердин жалпы криосферасы өзгөрөт. Муз жердин баарында, жада калса Антарктикада да эрийт. Муздун эрүү ылдамдыгы алар кандай бийиктикте жайгашканына жараша болот. Кыргызстан – тоолуу өлкө. Бул жерде жылуулук процесси 1972-жылдан башталган. Натыйжада биз азыр деңиз деңгээлинен 3000 метр ылдыйда жайгашкан баардык мөңгүбүздү жоготуп алдык.

«Давыдов мөңгүсүн жоготуп алдык деп айтуудан алысмын, себеби муздун көбү кен казууда козголуп гана койду. Башкача айтканда, Давыдов мөңгүсү дагы деле бар, болгону бир аз гана географиясын өзгөрттү. Ошону менен бирге мөңгүнүн жылышы бир четинен жакшы болду. Жогору жылган муз көпкө сакталып, Лысый мөңгүсүнүн туруктуулугуна өбөлгө түзөт. Бул тууралуу депутаттарга да айткам, ишкана жанындагы мөңгүлөр кебелген жок, биз аларды Кара-Баткак мөңгүсүнүн жанында

жайгашкан Тянь-Шандын тоо илимий борборунун ишинин алкагында байма-бай текшерип турабыз. Бул илимий полигон заманбап техника менен камсыздалып, так маалымат берген гляциологиялык изилдөө жүргүзөт», - дейт академик.

Суу көйгөйлөрү жана гидроэнергетика институтунун адистеринин баалоосунда, кен жайынын иши мөңгүнү эритүүчү табигый процесстерди 3 пайызга гана тездетет. Мөңгүлөр жалпы өлкө боюнча эрийт, «Кумтөрдүн» ага эч кандай тиешеси жок. Анын үстүнө азыр Ысык-Көлдүн түштүгүндөгү мөңгү түндүк бетине караганда коопсуз абалда.

«Аба ырайы жылып жаткандыктан криосфера өзгөрүп жатат деп айткам. Мындан тышкары, түндүк жээктеги мөңгүлөр географиялык жактан алганда оңтойсуз абалда. Алар Күңгөй-Ала-Тоонун капталы менен чокусунда, күнөстүү тарабында жатып, Тескей-Ала-Тоого салыштырмалуу тез эрийт. Акыркы 25 жылдын ичинде биз Ысык-Көлдүн күңгөйүндө жайгашкан мөңгүнүн 35 пайызын жоготуп алдык. Дагы 20 жылдын ичинде муздун 70 пайызы эрип жоголот. Бийик тоолуу аймакта жаткан муз гана калат. Менин оюмча өлкө экономикасы үчүн стратегиялык мааниге ээ болгон ишкана келтирген зыянга караганда, Күңгөй-Ала-Тоонун музунун эриши көбүрөөк тынчсыздандырышы керек эле», - деп жыйынтыктады Дүйшөн Маматканов.

Ишкананын жабылышы экологиялык коллапска жеткириши да мүмкүн: компаниянын иши токтогон күнү да мөңгү төмөндөп кыймылдай беришин токтотпойт. Музду башка жерге которууга тыюу салынса, ал эрип, карьерди

суу жана музга толтуруп, ал жерде жаткан алтын казылбай калат.

Ал эми өлкө президенти Ала-матбек Атамбаев болсо депутаттардын ант берүү аземинде эл өкүлдөрүн «Кумтөр» маселесин тездетип, салмактап чечүүгө чакырды. Айтымында, ал чечим саясий мүнөзгө ээ болбошу керек. Мамлекет башчысы белгилегендей, жеке, ири жана майда бюджет түзүүчү ишканалар тоскоолдуксуз иштеши керек. Жаңы депутаттар президенттин тилин алаар бекен.

– «Логика көрсөтүп тургандай, парламенттин жаңы чакырылышы азыраак саясатташтырылып, конструктивдүү келет», – дейт саясатчы Марс Сариев. – Оюмча алар тил табышууга аракет кылышат. Себеби жаз айлары келе жаткан жергиликтүү жана дүйнөлүк кризиске байланыштуу өтө оор болчудай. Мындай жагдайда бизге Орусия да, Казакстан да жардам бере албайт, башкача айтканда, мында ЕАЭС бизге тирек болуп бере албайт. Мына ошондуктан каржылоонун тышкы булактарын тез арада пайдалануу керек, бирок ал үчүн чет өлкөлүк инвесторлорго жагымдуу шарт түзүп берүү зарыл. Ошондуктан парламент өзүн-өзү сактап калуу максатында бул маселени саясатташтырбай, конструктивдүү болот деп ишенем.

Сариевдин айтымында, келе жаткан кризистен чыгуу үчүн республиканын тоо-кен тармагын жандандыруу керек.

«Келе жаткан жаз айлары иштеп жаткан бийлик да, парламентке келген ишкерлер да кулашы мүмкүн. Бул жерде кеп депутаттардын эстүүлүгүндө эмес, кеп жөнөкөй гана өзүн өзү сактап калуу сезиминде», - деп кошумчалады серепчи.

КРИЗИСТИН АЛТЫН МЕЗГИЛИ

Кыргызстан «тез өнүккөн экономика жана калктын кирешеси такай өскөн» өлкөгө айланат деп жакында КР премьер-министри Темир Сариев билдирген эле. Өкмөттөгүлөр буга экспортту алгалаткан долбоорлор, импорттун ордун басууну колдоо, аймакты инновациялык өнүктүрүү, атаандаштык жана өлкөнүн эмгек рыногу жардам берет деп эсептешет.

Алина Мирланова

Министрлер кабинетинин жетекчиси инвестицияларга өзгөчө көңүл бөлдү. Айтымында, инвестицияларды эки каржы булагынан тартуу пландаштырылууда – чет өлкөлүк салымдар жана калктын жеке топтогон каражаты. Мамлекеттин максаты – ошол каражаттын коопсуздугун жана сактыгын камсыздоо.

Жакынкы эки жылдын ичинде инвестиция үчүн өкмөт төмөнкү тармактарды атады: республикалык жана жергиликтүү маанидеги жолдорду салып, эскилерин толугу менен оңдоп чыгуу; «Манас», «Ош» жана «Тамчы» аба майдандарын жаңылоо; кичи гидроэлектростанциялары менен ТЭЦ куруу; шаар менен айылдарга газ өткөрүү; мектеп жана оорукана куруу.

Кыргызстандын азыркы министрлер кабинетинин максаттары чоң, чынын айтсак ишке аша турган кудурети бар. Албетте, өкмөт пландарын ишке ашырууга каражат табылса гана. Ооба, Темир Сариев «бири бирине тең келген каржы булактары: чет өлкөлүк салымдар жана жарандардын топтогон каражаты», - деп айтканы бар. Чет өлкөлүк салымдар тууралуу кийин сөз кылабыз, ал эми «жарандардын жеке топтогон каражаты»...

«Кыргызстандыктар топтогон каражатын убактылуу болсо да, жакшы пайыздарды сунуштаса да инвестицияны жогорку деңгээлине жеткирүү үчүн өз ыктыяры менен бере салат деп ишенүүгө болбойт», - деп эсептейт саясатчы Мурат Укушев.

«Инфраструктуралык долбоорлорду ишке ашырууга миллион эмес миллиарддаган доллар керек, ал эми дүйнөнү кризис каптап келе жатат. Экономисттердин айтымында, ал бир же эки жылга созулбайт. Кырдаал начарлашы да мүмкүн. Демек, адамдар эртеңки күнүнө ишенбей, акчасын үнөмдөй баштайт. Ошондуктан жарандар өз каражатын мисалы жол курууга берет деп ишенүүгө болбойт, азырынча», – дейт Мурат Укушев.

Республикалык бюджетте ашыкча акча жок, өлкө Орусиядан бекер жардам сурап кайрылууга мажбур. Ошондуктан ички булактардан пайда жок. Анда тыштан келген инвестицияларга гана үмүт бар.

Сырттан караганда, инвестициялар бар экенин көрүп жатабыз. Мисалы, Кытай «Датка-Кемин» ЛЭП курууга каражат бергени жатат, Торугарт-Бишкек жолун толугу менен

оңдоп берди, Бишкек ТЭЦин оңдоп жатат. Орусия жогорку Нарын гидроэлектростанциялар каскады менен Камбарата ГЭС-1 каржылоодо. Бирок бул жеке инвестициялар эмес, аны республикага мамкомпаниялар мажбурлап «айдап» жатат, башкача айтканда өз ыктыяры менен мажбурлап киргизүүдө. Мындай долбоорлор маселеси

өлкө жетекчилеринин жогорку деңгээлдеги жолугушууларында чечилет.

Экономист Алексей Рябовдун айтымында, мындай инвестициялардын кемчилиги – акча насыя түрдө берилип, аны биз үстөгү менен кайтарып беришибиз керек. Эскертсек, «Датка-Кемин» ЛЭПине кытайлар жылына 2 пайыз менен 20 жылга 389 миллион доллар бөлүп берди.

Ал эми жеке бизнес – негиздин негизи - өлкө экономикасына тилекке каршы, өз каражатын салууга шашылган жок. Анын себеби бар, негизгиси, Кыргыз тоо ассоциациясынын башкармалык мүчөсү Валентин Богдецкийдин айтымында, «Кумтөр» маселесинин чечилбей жатышы.

Эң ири алтын казып алуучу ишкананын аракеттенүүсү учурда «абада илинип турат». «Центерра» менен жаңы келишим түзүлө элек, ал боюнча толук кандуу сүйлөшүүлөр жүргүзүлбөй жатат. Мындай жагдай болочок инвесторлорду чочулатпай койбойт.

Орусиялык серепчи Аж-

дар Куртовдун айтымында, «Кумтөргө» карата туура эмес саясат аларга да таасир тийгиши мүмкүн деп инвесторлор кооптонууда. Нааразычылык акциялары, негизсиз талаптар, буга чейин кол коюлган келишимдерди кайра карап чыгуу жана башка окуялар кайтадан кайталанышы мүмкүн. Ошентсе да, VI чакырылыштагы парламентке болгон шайлоодон кийин жагдай жакшы жолго бурулат деген үмүт пайда болду. Президент Алмазбек Атамбаев депутаттардын алдында сүйлөп жатып, «Кумтөр» боюнча туура чечим кабыл алып, «өлкөнүн бюджет түзүүчү ишканалары

коелу. Кездеме өндүрүшү былтыркыга салыштырмалуу 11 пайызга артта калууда, кийим жана бут кийим 25 пайыз, электр шаймандары 12 пайыз, электроэнергиясын өндүрүү, аны берүү жана бөлүштүрүү 6 пайыз. Мунун себеби биздин негизги экспорттук рыногу – Орусия менен Казакстандан түшкөн табыштамалардын азайышы, жергиликтүү продукциянын атаандаштыкка туруштук бере албашы, табыштама бергендердин продукцияга төлөй албашы, жүгүртүүчү каражаттын жетишсиздиги, өлкө ичинде жаңы продукцияга талаптын жоктугу. Жалпак тил

тартууга каршылык көрсөтүүсү», - деди экономист.

2015-жылдын январь-октябрь айлары ички дүң продуктунун көлөмү 334 миллиард сомдон ашып түштү, ал өткөн жылдын январь-октябрь айларына салыштырмалуу 4,8 пайызга жогорулады. Экономика министрлигинин маалыматына ылайык, анын өсүшүнө «Кумтөрдүн» салымы 9,8 пайызды түздү. Башкача айтканда, тоо-кен жайынын иши өндүрүшкө гана таасир тийгизбестен, республиканын экономикасынын өсүшүнө да зор таасир тийгизүүдө.

«Бүтүн бир өлкөнүн экономикасы жалгыз гана ишканага көз каранды болбошу керек. Бирок акыркы 15 жылдын ичинде биз «Кумтөргө» абдан эле байландык, жада калса экономикалык көрсөткүчтөрдү «Кумтөрдү» эсепке алып жана албай көрсөтүп калдык. Бул туура эмес, мындай болбошу керек. Келечекте биз экономиканын башка тармактарын өнүктүрүп, «Кумтөрдөн» алыстай башташыбыз талап. Жеңил өнөр жайы, азык-түлүк өндүрүшү, кайта иштетүү тармагы, айыл-чарба, тоо-кен жаты болуш керек», - дейт илимдер доктору.

Ошол эле мезгилде «Кумтөрдүн» ишине болгон көз карандылык көп убакытка созулаарын белгилей кетти Карымшаков.

«Жакынкы 2-3 жылдын ичинде «Кумтөрдөн» баш тарта албайбыз. Ага көз каранды болуп турабыз. Балким 5-7 жылдан кийин мамлекеттик деңгээлде жасалган кадамдар же жаңы программалар ишке ашып, Кыргыз-Орусиялык өнүктүрүү фонду сыяктуу тармактарды мамлекет колдоп турса, бул башка тармактарга да түрткү берип, экономикабыз көз карандысыз абалга жетээр», - деп кошумчалады ал.

Азырынча «Кумтөрдүн» иштөөсүнө уруксат бериш керек деп эсептейт Стратегиялык изилдөөлөр бюросунун директору Гани Абдрасулов.

«Бул маселени саясатташтыруунун кереги жок. Болгону өз акциябызды башкара билишибиз керек. Ал эми биз болсо, ошону жасай албай жатабыз, колубузда «Центерра» акцияларынын 33 пайызы турат, бул 77 млн. акция, а биз болсо аны башкарганыбыз жок, алар киреше алып келиши керек да. Ал эми өндүрүшкө тийбешибиз керек, ал кандай иштесе, ошол тейде ишин уланта берсин. Акцияларды ишеничтүү дүйнөдөгү ири брокердик компанияларга берсек, алар бизге кошумча киреше алып келмек. Ошонун эсебинен түшкөн каражаты башка кен казуу жайларын өздөштүрүүгө жумшайт элек», - деп жыйынтыктады ал.

жайбаракат иштөөсүнө болгон шартты түзүп берүү» керектигин айтты.

«Кыргызстанга чет өлкөлүк инвесторлор үчүн да, жергиликтүү ишкерлер үчүн да бейиштегидей шарт түзүлүүсү керек», – деди мамлекет башчысы.

Бирок өлкө экономикасы жыргатаарлык абалда эмес. Мисалы, үстүбүздөгү жылдын 10 айы ичинде Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча Кыргызстандагы өндүрүш продукциясын жасоо 8,2 пайызга өсүп, 140,6 млрд. сомду түздү. Албетте бул каражат экономикалык кризис убагында көптөй сезилет. Бирок бул өсүүнү адаттагыдай эле «Кумтөр» камсыздап берди, аны эсепке албаганда, өндүрүш болгону 76,7 млрд. сомду түзүп, 0,8 пайызга гана өскөн болот.

Башкача айтканда, Улуттук статистика комитети берген маалыматка ылайык, өндүрүштүн өсүшү баалуу металлдарды өндүрүүнүн жогорулашынан улам болуп жатат, бул өндүрүштүн 46 пайызы.

Өндүрүштүн калган тармактарынын абалын айтпай эле

менен айтканда, көйгөй көп, бирок жыл өткөн сайын алар өзгөрүүсүз калууда.

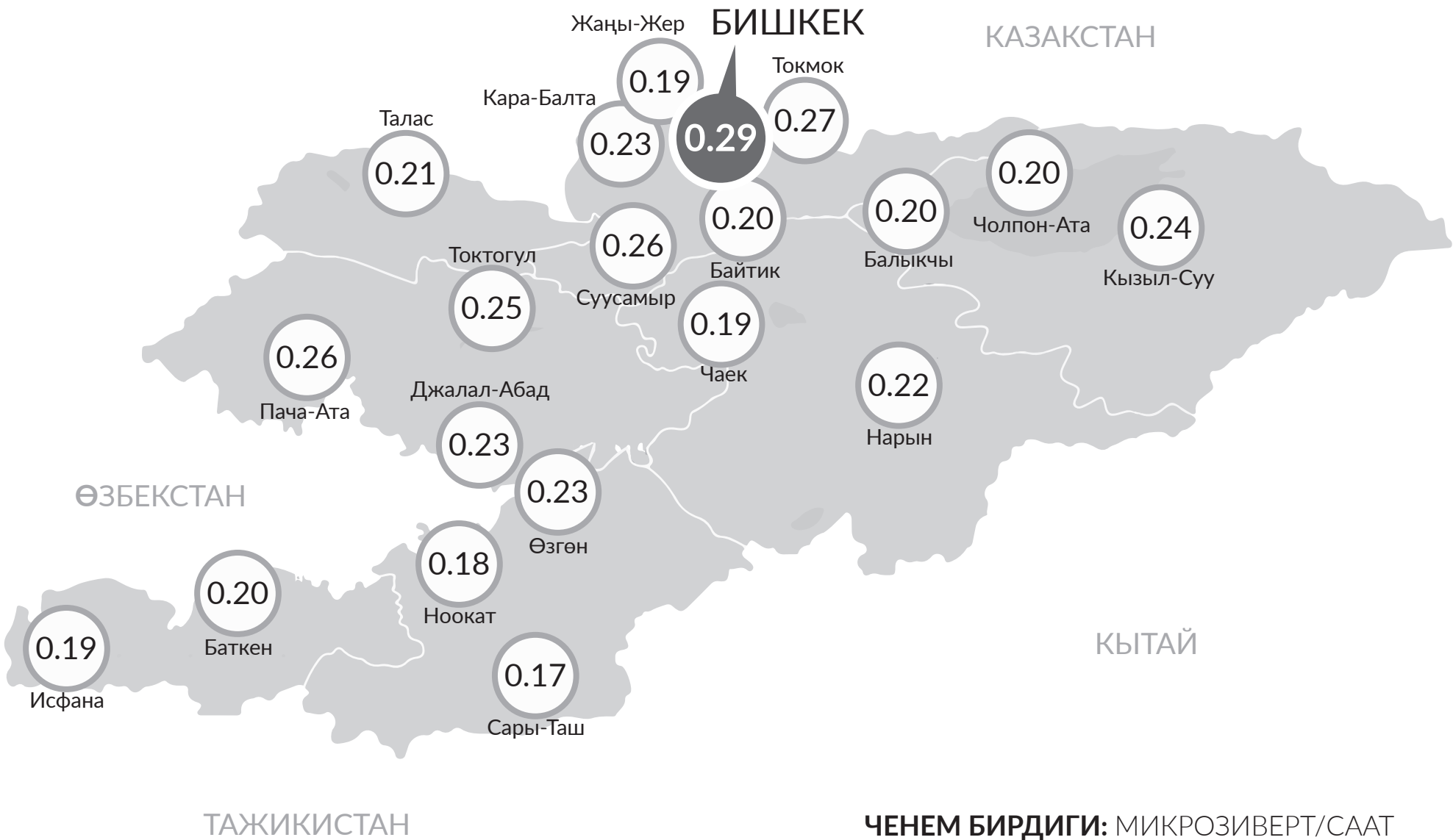
Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин окутуучусу, илимдер доктору Камалбек Карымшаковдун айтымында, Кыргызстандын өндүрүшүндө «Кумтөр» мурдагыдай эле зор роль ойноп келет.

«Евразия экономикалык биримдигине кирердин алдындагы толгон үмүтүбүздүн арасынан «Кумтөр» гана өзүн актады. Биз бирикмеге кирген өлкөлөр менен атаандаша турганыбызды түшүнүп жатабыз, бирок азырынча атаандашууну көрө элекпиз. Бул кичи жана орто ишкерлерге тиешелүү, тышкы инвесторлорду тартууга тиешелүү, ошондуктан айта турганым, өндүрүш тармагынын азыркы абалын эске алсак, оптимисттүү үмүттөр жок эмес. Өкмөт тоо-кен тармагын иштетүүгө аракет жасап жатат, сынактарды өткөрүп турат. Бирок алгылыктуу жылыш али жок. Мунун себептеринин бири тоо-кен тармагында ачык-айкындуулуктун жоктугу, жергиликтүү калктын жаңы инвесторлорду

КЫРГЫЗСТАН АЙМАГЫНДАГЫ РАДИАЦИЯЛЫК АБАЛ

2015-жылдын ноябрь айына карата мкЗВ/с максималдуу мааниси

ЧЕНЕМ БИРДИГИ: МИКРОЗИВЕРТ/СААТ

Жогору радиоактивдүү булгануу - 0,60 мкЗВ/с (микрозиверт/саат) = 60 мкР/саат (микрорентген/саат) ашып түшкөн радиациялык фон.

Радиациялык фон - Жердеги табигый жана техногендик булактардан чыккан жана адам ошол шартта такай жашаган радиоактивдүү нурлануу. Радиоактивдүү нурлануудан арылып болбойт. Жердеги жашоо ушундай такай жүрүп туруучу нурлануунун шартында жаралып, өнүгө берет.

Жердин радиациялык фону төмөнкүдөй компоненттерден түзүлөт:

- 1 Космосттук нурлануу;
- 2 Жер кыртышы, аба жана тышкы чөйрөнүн башка объектилериндеги табигый радионуклиддеринин нурлануусу;
- 3 Жасалма (техногендик) радионуклиддердин нурлануусу.

Кыргыз Республикасынын 7 облусундагы 20 станциядагы радиациялык фонго жүргүзгөн байкоо жыйынтыгы боюнча радиациялык фондун эң төмөнкү көрсөткүчү - 16 мкР/саат; эң жогорку көрсөткүчү - 28 мкР/саат. Демек республикадагы фон белгиленген ченемден ашпайт.

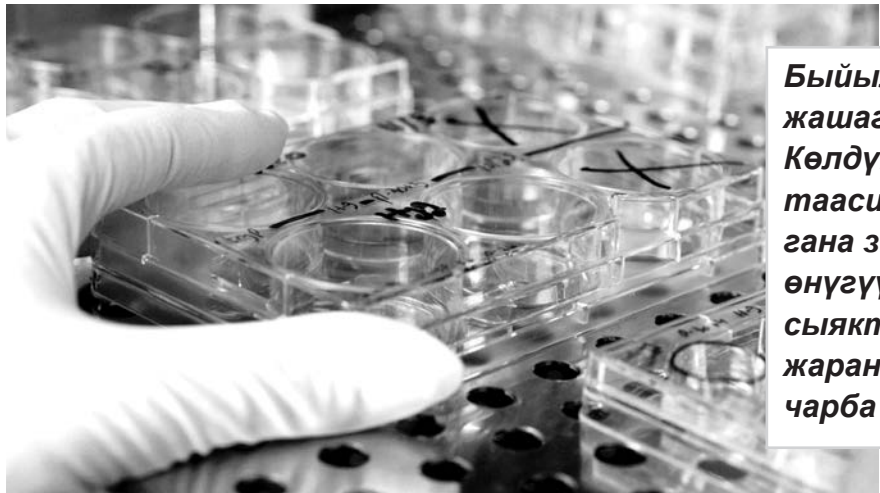
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик санитардык эпидемиологиялык көзөмөлдүн Каракол борборунун санитардык дарыгери Бакыт Сатыбаевдин айтымында, Ысык-Көл облусу боюнча

да фон белгиленген ченемден ашпайт. Ал белгилегендей, көп жылдык изилдөөлөр «Кумтөр» аймактагы радиациялык абалга таасир тийгизбегенин аныктап берди.

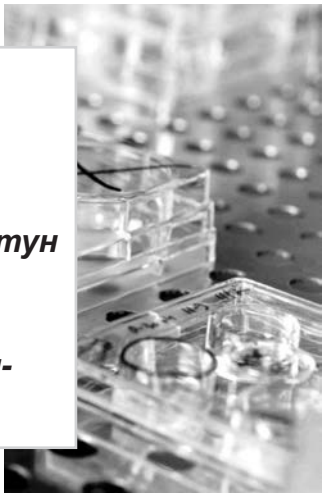
«Аймакта да, «Кумтөрдө» да радиациялык фон ченем деңгээлинде. Болгону калдык сактагычта гана фон бир аз жогору, бирок ал ишканага да, аймакка да, торий деген аз радиоактивдүү металл жаткан Жеңиш айылынын тушундагы көл жээгине да таркабайт», – дейт Сатыбаев.

Маалым кат: Кендеги радиация деңгээлине мониторинг 1996-жылдан бери жүргүзүлөт. Анын деңгээлин ар бир апта сайын Балыкчынын которуп жөнөтүү базасы менен ишкананын 12 тилкесинде ченеп турушат. Ишкана аймагында радиациянын орточо деңгээли 17 мкР/саат түзөт, салыштырып көрсөк, Кыргызгидромет борборунун маалыматы боюнча Кыргызстандагы радиациянын орточо деңгээли 20 мкР/саат, ал эми эң жогорку деңгээли 60 мкР/саат.

● СИЗ СУРАЙСЫЗ - БИЗ ЖООП БЕРЕБИЗ

Быйыл күзүндө Ысык-Көлдүн түштүк жеегинде жашагандар арасында сурамжылоо жүргүзүлдү. Көлдүктөргө Кумтөр аймактын жашоосуна кандай таасир тийгизет, ишканадан пайда барбы, же жалаң гана зыян келтирилеби, компания өлкө менен облусттун өнүгүүсүнө кандай салым кошуп жатканын билеби сыяктуу суроолор берилди. Сурамжылоо убагында жарандардын суроолоруна саламаттык сактоо, айыл-чарба жана экология адистери жооп берет.

«РАК» ДЕГЕН СУУК СӨЗ

Рак – аты суук залал, анын айынан жыл сайын өлкөбүздө 3 миңден ашуун адам бул дүйнө менен кош айтышууда. Бул дарттан эч ким коргоно албайт, бирок ошол эле мезгилде рак менен ооруган адам жашоосун токтотуп койбошу керек. Рактын пайда болушуна кандай шарттар түрткү болот, аны менен кантип күрөшүү керек, баштапкы баскычында кантип аныктап алса болоорун бизге Кыргыз-Орус славян университетинин онкология кафедрасынын башчысы жана КРСУнын медборборунун директору Закир Камарли баяндап берди

☛ Дарья Мамонтова

– Акыркы убакта Кыргызстанда рак дартына чалдыккандардын саны өсүүдө. Закир Пашаевич, жагдай чын эле ушундайбы?

– Дүйнөдө рактын айрым түрлөрү өнүгүп келе жатат. Кыргызстанда да ал бар, бирок 80-жылдарга салыштырмалуу, 90-жылдардын башында рак дартына чалдыккандардын саны кыйла азайды. Мисалы 1989-жылы 100 миң адамдын ичинде рака 115и чалдыкса, азыр 100 миң адамдын ичинен 85-87 киши ооруйт.

СССР таркагандан кийин орус тилдүү калк – орустар, украиндер, немистер жана башкалар өлкөбүздөн кете баштады, ал эми рака көп чалдыгуучу адамдар мына ушулардын арасында эле. Булар кетип, аты суук дартка чалдыккандардын саны азая түштү. Мунун себеби да түшүнүктүү. Ракка көбүнчө ордо калаанын жашоочулары чалдыгат, себеби өндүрүш, унаанын көптүгү. Ал эми кыргыздардын басымдуу көпчүлүгү айыл жергесинде жашачу. 40 жыл мурун көкүрөгүнөн рак болгон аялды табуу кыйынга турса, азыр бул жагдай кыйла өзгөрдү. Мунун баары урбанизациядан улам болуп жатат – аялдар аз төрөп, төрөсө да, баласын эмизбей, жасалма тамактанууга тез өткөрүп жиберип, кызматка тезирээк чыгып, акча табайын деп жанталашат. Жогоруда аталган себептердин баары көкүрөк рагына чалдыгууга өбөлгө

түзүп берет. Жана да баса белгилей кетейин, акыркы убакты аталган дарт менен ооругандардын саны кескин өсүүдө.

– Аялдар чалдыгуучу рактын түрү эмне себептен өсүүдө?

– Мунун себеби – мамлекет бул көйгөйгө тиешелүү деңгээлде көңүл бөлбөй жатканында. Мисалы өнүккөн өлкөлөрдө жатын рагы менен ооругандардын саны азайууда, себеби төрөө мүмкүнчүлүгү бар аялдардын баары жыл сайын пап-тесттен өтүп турат, ал рака жол берген сыркорлорду аныктап, же башталып келе жаткан ракты аныктай алат. Бул скринингдик системаны биз жакшы билебиз, бирок аны бизде иштетүүгө каражатыбыз жок. Ошондуктан мамлекеттик деңгээлде ушундай тест кабыл алынаса, жагдай оңолмок. Экинчиден, мурда биз айыл жергесин кыдырып, калкты текшерип турчубуз, азыр андай иш жүргүзүлбөй калды.

– Мырзалар рактын кандай түрүнө көбүрөөк чалдыгат?

– Мырзалар өпкө рагына чалдыгат, анын себеби – чылым чегүү. Рак менен ооругандардын арасында тамеки чеккендер 200-240 эсе көп. Чылым чекпей, бирок ар түрдүү себептерден улам өпкө рагына чалдыккандар 5 пайыздан 10 пайызга чейин. Тамеки чегүү рак оорусуна чалдыгууну бир нече эсе көбөйтөт. Адам күнүнө 2 куту тамеки чексе, ал сөзсүз рак менен ооруп калат дешет. Му-

Камарли Закир Пашаевич, КРСУнун медборборунун директору, Кыргыз-Орусия славян университетинин онкология кафедрасынын жетекчиси

ну жүз миңдеген адамды сынактан өткөрүп аныкташкан.

– Рактын пайда болушуна эмнелер өбөлгө түзөт, кандай себептери бар?

Рактын пайда болуу себептери белгисиз, ошондуктан биз анын өнүгүшүнө кандай факторлор өбөлгө түзөөрү тууралуу сөз кылабыз. Тамеки – ооругандардын арасында 90 пайызы тамеки тартат. Факторлор көп жана аларды 3 топко бөлөт. Биринчиси – химикалык факторлор, алар бизди курчап турат, биз жеген ашта, дем алган абада ал бар. Химикалык канцерогенез рака өбөлгө түзгөн нерселердин арасында биринчи орунда турат. Экинчи орунда – биологиялык фактор. Бир нече вирус рака өбөлгө түзөөрү аныкталды. Үчүнчү орунда физикалык фактор, иондошкон нурлануу. Ал Хиросима менен Нагасакиге бомба таштаганда жүз миңдеген адам нурлануу алган, Чернобыль АЭСги техногендик жарылуудан кийин да нурлануу болгон. Экинчи физикалык фактор – ультрафиолет нурлануусу, ал тери рагы жана меланоманы жаратат. Бул дартка негизинен териси ак адамдар чалдыгат, ошондуктан ал адамдарга Ысык-Көлдө күнгө күйүүгө сунуш кылбайбыз. Сууга түшүп,

сүртүнүп көлөкөдө отурушу керек.

– Облустар боюнча онкологиялык оорулардын статистикасы барбы? Эң жогорку көрсөткүч кайсы жерде экен?

– Бишкек менен Чүй облусу. Бул өндүрүш жана урбанизацияга байланыштуу.

– Ысык-Көл облусунун айрым тургундары өз аймагында рак менен ооругандар көп деп эсептейт жана анын себебин «Кумтөрдөн» көрөт экен. Сиздин пикириңиз кандай?

– Алтын казып алууда рака өбөлгө түзүүчү заттар пайдаланылбайт.

Рак жер жүзүн камтып келет жана АКШ, Европа өлкөлөрүндө рак болгондордун саны арбын, бирок «Кумтөр» мисалы америкалыктарга таасир тийгизбейт да. Рак оорусу кескин жогорулап кетсе гана «Кумтөр» күнөөлүү десек болот эле. Ал эми бизде ал табигый түрдө өсүүдө, демек «Кумтөргө» шылтоо туура эмес. Ысык-Көл облусунда рак менен ооругандардын саны өскөн жок, башка облустардагыдай эле, ошондуктан «Кумтөрдүн» таасири тууралуу эч нерсе айта албайм.

– Уран калдыктарын сактоочу жайчы? Биздин

өлкөдө бул чоң көйгөй – ал жайларды тиешелүү түрдө жабдууга каражатыбыз жок...

– Совет убагында калдыктарды сактоочу жайларды жакшы кайтарчу. 90-жылдары мен Майлуу-Суудагы шаар ичинде жайгашкан калдык сактоочу жайын изилдеп чыкам. 1995-жылы анын абалы абдан начар эле. Тосмонун айрым жерлери урап, эл ал жерде мал жайып, жолун кыскартуу үчүн ошол жерден жол салып алышкан. Ошонун баарын өз көзүм менен көрдүм. Ошондо биз 2 аптанын ичинде 5 миң адам жана 1,5 миң баланы текшерип чыктык. Ал жерде рак оорусуна чалдыгуу көбүрөөк экенин аныктадык. Албетте Майлуу-Сууда ал убакта 15-20 миң адам гана жашачу. Көбү ал жерден кетип, бараар жери жок аялдар менен балдар жана карылар гана калган. Ошентсе да уран сактоочу жайлар өз таасирин тийгизип турары анык.

– Рактын башталып келе жатканын кантип аныктаса болот?

– Рактын кандай гана түрү болбосун, белгилүү бир белгиси жок. Ал башка оорунун артынан жашынып алышы ыктымал. Негизгиси, ден соолугуңузга кам көрүп туруу керек. 40-50 жаштагы адам болсоңуз, мурун тамактан кийин эч качан кекирбесеңиз, ал эми азыр кекирик пайда болсо, кооптонуңуз. Дароо дарыгерге барыңыз. Биз какшап эле келе жатабыз, тамеки тартпагыла, чылымды таштагыла деп.

– Башталып келе жаткан ракты өз убагында аныктасак, ал дарттан арылуу мүмкүнчүлүгү барбы?

– Албетте. Төртүнчү даражадагы рак менен ооруганда бир-эки жыл жашайт, үчүнчү даражадагылардын сакайып кетүү мүмкүнчүлүгү 20-30 пайыз, биринчи жана экинчи даражадагылардыкы 80-100 пайыз.

• СИЗ СУРАЙСЫЗ - БИЗ ЖООП БЕРЕБИЗ

КАНТ ООРУСУ МЕНЕН ЖАШОО АЧУУ

Адистер берген маалыматка ылайык, Кыргызстанда кант диабетинен 50 миңге жакын адам жабыркайт. Медиктердин айтымында, чынында бул көрсөткүч алда канча аз. Кыргызстандыктардын көбү бул илдетке чалдыкканын билбей жашай берет.

Гульнар Айдарова

Дүйнөлүк деңгээлде алганда, медициналык маалыматтар боюнча, кант диабетине чалдыккандардын саны акыркы жылдары эки эселенди. Жыл соңунда алардын саны 387 миллион адамга жетти. Эл аралык диабет федерациясынын маалыматына ылайык, 2035-жылы кант диабетти 592 миллион адамга жабышат.

«Айрым учурларда бул илдет байкатпастан адам организмде жашай берет, болгону адам тез чарчап, өзүн алсыз сезет, бирок коркунучтуу ооруга чалдыктым деп ойлобойт», — дейт Кыргыз-Орус славян университетинин терапия кафедрасынын доценти Толгонай Акаева.

Айтымында, жогоруда айткандардан тышкары күнүнө канча суюктук ичилгенине көзөмөл салуу керек.

«Диабетиктер күнүнө беш литрден суу ичиши мүмкүн, себеби такай суусап турат. Канчалык суудан көп ичсе, ошончолук тез-тез дааратканага барып турат. Бул жакшы эмес. Себеби дени сак адам күн ысыкта сууну көп ичет, бирок дааратканага аз барат. Илдеттин дагы бир көрсөткүчү — теринин кургап турушу, ал эми аял кишинин жыныстык

органдары кычышып турат», — деп сөзүн улантты Толгонай Шейшекеевна.

— Организминде кандайдыр бир өзгөрүүлөрдү байкаган адам эмне кылуусу керек?

— Заара менен кандын анализин тапшырып, андагы кантын пайызын билүү керек. Эгерде ал тиешелүү ченемден ашып түшсө, адистерге кайрылуу керек. Илдетти өтүштүрүп жибербегиле. Себеби оору жаңы башталганда аны дарылап, сакайып кетүү жеңилээрээк эмеспи.

— Кантип?

— Кадимки эле тең салмакташтырылган диета менен. Оорунун деңгээлин аныктап билүү керек.

— Бул илдетке чалдыккандарда ал кандай болушу керек?

— Кант диабетинин эки түрү бар. Биринчиси инсулиндин жетишсиздиги менен коштолот. Ал адамдын жаш кезинде да пайда болушу мүмкүн. Мындайда организмде инсулин түгөнүп калса, аны жасалма жол менен толуктап туруу керек. Мындай оорулуулар такай инсулин сайып, ансыз өмүрү үзүлүп калышы мүмкүн.

Диабеттин экинчи түрүн дарылаш оңоюраак — аны диета жана дары-дармек менен да-

рыласа болот. Баса, диабеттин бул түрү кеңири тараган. Ал карын алдындагы безинин бета-клеткаларында инсулин аз иштетилип чыгышынан жаралат. Илдеттен улам, адамдын салмагы көбөйүп, тамакты арбын ичип, аз кыймылдап, жүрөк оорулары жана кан басымынын жогорулашы сыяктуу өнөкөт оорулар пайда болот.

— Бул эмне деген оору? Адам үчүн ал канчалык коркунучтуу?

— Кант диабетти — эндокриндик оору, канда канттын өлчөмү көбөйүп, карын алдындагы бездин гормону инсулин жетишпегени менен мүнөздөлөт. Бул оорудан зат алмашуу бузулуп, кан тамырлар жана нерв системасы жабыркайт.

— Бул ооруга кошумча илдеттер да жабышат болуш керек?

— Бул оору кошумча илдеттери менен коркунучтуу. Диабет убагында кан тамырларынын атеросклерозу башталат. А бул болсо Миокард инфаркты жана инсультка алып келиши мүмкүн. Мындан тышкары көз оорусу, бөйрөк оорусу

МУНУ БИЛҮҮ КЕРЕК

Кант диабет диагнозу кандагы глюкозаны ченегенден кийин коюлат. Кандагы глюкозанын нормалдуу өлчөмү кан бармактан алынса - 5,5 ммоль/л чейин, кан тамырдан алынса (плазма) - 6,1 ммоль/л чейин. Мында 5,5 -7 ммоль/л көрсөткүчү чегине жетиши керек. Башкача айтканда, мында диабет болушу мүмкүн (жогоруда аталган симптомдор болбосо дагы).

да болушу мүмкүн. Оорулуу бутунан айрылышы мүмкүн. Башкача айтканда, организм толугу менен иштебей калышы ыктымал.

Мындан тышкары, бул ооруну дарылоо үчүн абдан кымбат дары-дармектер талап кылынат, мындай адамдар өмүр бою ушундай дары сатып алууга мажбур.

— Бул илдет кандай «жугат»?

— Диабеттин биринчи түрү иммундук системанын бузулушу менен мүнөздөлөт, мында карын алдындагы безде зыян заттар иштетилип чыгып, организмди бузат.

Диабеттин ушул түрүнүн пайда болуусунун дагы бир себеби, генетикалык жактан вирустук инфекциялардын пайда болушу. Ата-эненин бири диабетке кабылса, балдары да бул илдетке чалдыгат. Бирок кээде оорукчан аялдан дени сак балдар төрөлгөн учурлар да болгон.

Оорунун экинчи түрү атасынан да, энесинен да мураска берилүүнүн 80 пайыздык мүмкүнчүлүгү бар. Башкача айтканда, тукум куучулук —

бул илдеттин пайда болуусунун негизги фактору.

— Бул ооруну жугузуп алуу мүмкүн эмес турбайбы?

— Жок. Бирок кадимки грипп өтүшүп кетип, диабетке айланышы мүмкүн, кайталап кетейин, адам диабетке жакын болсо гана.

— Демек, мисалы «Кумтөр» сыяктуу ишканалар диабет оорусуна чалдыгууга себепкер боло албайт турбайбы?

— Адамда диабет пайда болушуна түрткү болгон себептер көп. Тоо-кен ишканасынын буга эч кандай тиешеси жок, бул тукум кууган илдет.

— Сиздин оюңузча, бул илдетке чалдыккандардын санынын өсүшүнүн себеби эмнеде?

— Аз кыймылдуу жашоо адам салмагынын жогорулап, семиришине алып келет.

— Дени сак адам диабетке чалдыкпашы үчүн эмне кылуусу керек?

— Адамдын жаш курагы кооптонуу факторуна кирет. 40 жаштан өткөндөр жылына бир жолу канындагы канттын деңгээлин өлчөтүп туруусу зарыл.

ТАЛАНТБЕК ӨМҮРБЕКОВ: «БАЛДАРДЫН ДЕН СООЛУГУНА КӨБҮНЧӨ ҮЙ-БҮЛӨНҮН ЖАШОО САПАТЫ ТААСИР ТИЙГИЗЕТ»

Дарыгерлер тынчсызданууда — жыл сайын сыркоологон балдардын саны өсүп, оорунун түрү көбөйүүдө. Чыт курсактардын сыркоого чалдыгуу себеби эмнеде?

Нурзада Тынаева

— Тез медициналык жардам боюнча балдардын клиникалык ооруканасынын башкы дарыгери, Бишкек шаардык кеңешинин депутаты, медицина илимдеринин доктору, профессор Талантбек Өмүрбеков балдардын оорусу жана анын себептери тууралуу баяндап берди.

— Азыр балдар кандай ооруларга көбүрөөк чалдыгат?

— Биз жыл сайын оорукананын ишине анализ жасап турабыз, балдар кандай сыркоолор менен келгенин иликтеп чыгабыз. Биринчи орунда — өпкө оорулары. Экинчи орунда — тубаса оорулар жана үчүнчү орунда — травмалар, төртүнчүсү — аз кандуулук. Андан кийин жүрөк

оорулары, ичеги-карын жана башкалары.

— Аномалия деген эмне?

— Жаңы төрөлгөн балдардын патологиясын изилдөөчү бир бөлүмүбүз бар. Жыл сайын адаттан тыш оорулардын саны өсүүдө. Мен бул ооруканада 40 жыл иштеп келдим жана мурда балдар кандай сыркоолор менен келип, азыр кандай оору менен келип жатканын көрүп турам. Адаттан тыш ооруга чалдыккандар арасында каза болгондордун саны да жогору. Мисалы, көтөнүндө чыча турган тешиги жок, ашказаны, карды, жүлүнү жок ымыркайлар төрөлүүдө. Мындай балдарга биз албетте операция жасайбыз. Акыркы 10 жылдын ичинде мындай балдардын

саны 30 пайызга жогорулады. Азыр ушундай оорулардын саны азайып келе жатат.

— Мындай оорунун себеби эмнеде?

— Эң негизгиси жана жалгыз гана себеби — ата-энесинде жыныстык жол менен жугуучу оорулардын болушу. Балалуу болууну пландасаңар, алгач өз ден соолугуңарды текшерип, дарылануу керек.

— Улуурак балдар кандай ооруларга чалдыгат?

— Ар түрдүү оорулар болушу мүмкүн, көбүнчө бул жара-

кат алуу. Көбүнчө жол кырсыгынан улам жаракат алышат. Аз кандуулук да чоң көйгөй, ал өпкө, тубаса оорулары жана жаракаттан кийин, төртүнчү орунда турат.

— Аз кандуулук эмне себептен пайда болот?

— Көбүнчө туура эмес, бир беткей тамактануудан, иммунитеттин алсыз, витаминдердин жетишсиз болушунан. Анемияны күчтүү тамактануу менен айыктырса болот, тилекке каршы, балдар муну түшүнбөй, ата-энелер да буга көз салууга жетишпей калышы мүмкүн.

— Балдардын ден соолугуна өндүрүш, маселен Ысык-Көл облусундагы «Кумтөр» ишканасы зыян келтире алабы?

— Ал балдардын ден соолугуна таасир тийгизбейт деп ойлойм. Өндүрүш балким, кандайдыр бир жолдор

менен аба ырайына таасир тийгизээр, ал эми балдарга жана кош бойлуу аялдарга эч таасири жок. Ысык-Көл облусунун балдары башка аймактардын балдары оорубаган сыркоого чалдыкканын көргөн эмесмин. Өндүрүштүн иши бала курсакта жатканда эле таасир тийгизмек. Бирок биз андайды байкаган жокпуз.

Балдардын ден соолугуна социалдык-экономикалык абал таасир этет, себеби ата-энеси балдарын сапаттуу, жакшы азыктар жана керектүү витаминдер менен толук кандуу камсыздай албайт. Мындан тышкары балдар дарыгерлеринин жетишсиздиги да чоң көйгөй, алар жалаң гана Ысык-Көл облусунда эмес, баардык аймактарда жетишпей жатат. Жада калса шаарда да педиатрлар аз. Бизде эмгек акысы төмөн болгондуктан, адистер чет өлкөлөргө кетип калууда.

ЫСЫК-КӨЛ БАЛДАРЫ

Влад Ушаковдун сүрөттөрү

● ФОТО КӨЗ КАРАШ

• АЙЫЛ-ЧАРБАЧЫЛЫК

БУУРУСУНГА АЛДЫРБАЙТ

Учурда айыл-чарбачылыгы жер үлүштөрүнө кайдыгер мамиле жасоодон улам абалы начарлап келет. 2010-жылдан бери Кыргызстанда жыйналган түшүм орточо эсеп менен алганда гектарынан сегиз центнерден алты центнерге түшүп кетти. Республикалык жер агрохимиялык станциясынын маалыматы боюнча Кыргызстанда жердин кунарсыздануусу 15 пайыздан ашып кеткен. Сугат жердин жарымынан көбү эрозиягы чалдыгып, туз менен каптаган жердин көлөмү 12 пайыз, ал эми таштак жер 30 пайызды түзөт.

☛ Любовь Ореховская

Айыл-чарба министрлиги берген маалыматка ылайык, 2015-жылдын башында республикада 357 миң дыйкан чарбасы катталган. Бирок булардын 0,2 пайызы гана жердин курамын анализге берип турат. Адистердин айтымында, бул процедураны жыл сайын өткөрүп, жердин химиялык курамында өзгөрүүлөр байкалса, дароо чара көрүү керек.

«Тилекке каршы, дыйкандар биздин сунуштарыбызга кулак какпай, анан түшүм аз болуп калды деп нааразы болот», - дейт айыл-чарба министри Турдуназир Бекбоев. – Буга мисал катары Талас облусундагы буурчакка байланыштуу окуяны келтирсем болот. Биздин адистер ал жактагы дыйкандар менен жолугуп, буурчакты илимий изилдөөлөргө ылайык айдоо жердин 30-35 пайызына гана себүү керектигин айтып келген. Бирок дыйкандар

бизди укпай койду. Натыйжада азыр буурчак Таластын 70 пайыз айдоо жерине себилген. Бул фитопатологиялык коопсуздукка коркунуч туудурат, буурчак себилген жер кийин пайдасыз болуп калышы мүмкүн. Анысы аз келгенсип, буурчакты туура эмес себүүдөн улам, дандын көлөмү кичирейип, ага болгон сурам да төмөндөөдө.

К.Скрябин атындагы улуттук айыл-чарба университетинин жер, агрохимия жана жер иштетүү кафедрасынын жетекчиси профессор Мусакун Ахматбековдун айтымында, арыктаган жер жакшы түшүм бербейт. Изилдөө жерде гусмус, азот менен фосфор азайып кеткенин көрсөттү. Акыркы 20 жылдын ичинде сугат жерлериндеги гусмус 15-37 пайызга төмөндөп, аны менен кошо азот да азайып, түшүм начарлап кетти. Жердин сугатка туруштук берип, анын айыл-чарбачылык баалуулугу да төмөндөдү. Жер

ирригациялык эрозияга чалдыгууда, жалпак тил менен айтканда, жердин курамынан пайдалуу заттар жуулуп чыгууда. Ушуга карабастан айылдарда эмдигиче айыл-чарба кызматтары ачыла элек.

«Агротехникалык кызматты иштетсек, түшүмдүүлүк кыска мөөнөттүн ичинде жогоруламак», - деп эсептейт окумуштуу. – Бирок жакын арада бул маселе чечилбейт окшойт. Кооперативдерге ушундай кызматтарды киргизүү пландаштырылып жатканын билебиз, алар Айыл-чарба жерлерин кайта бөлүштүрүү фондунда ачылат, бирок бул маселе акыркы 10 жылдан бери талкууга алынып келет, аны талкуулабай, азыр чечүү зарыл. Айыл-чарба адистери дыйканчылык чарбаларында жер иштетүү жана айыл-чарба азыктарын өстүрүү технологиясы боюнча адистер жетишпей жатат деген пикирге келди.

Жердин кунарынын кетишин «ЕАЭСке киргенден кийин Кыргызстандагы импорт жана экспорттун абалы» аттуу кереге кеңеште талкууга алышты. Айыл-чарба адистеринин көбү жер иштетүү адистери жана айыл-чарба өндүрүшүнө техника жетишпей жатканын баса белгилешти. Кыргызстанда басымдуулук кылган майда чарбаларынын буга каржаты жетишпейт.

Кыргызстандын айыл-чарбачылыгы буурусун менен иштөөдө, - дейт айыл-чарба тармагынын серепчиси Карыпбек Асанов. – Жер иштетүүчү техника жетишсиз. Лизинг тууралуу көп айтабыз, бирок бул маселе сөз бойдон калып, иш жүзүндө абал начар. Дыйкандардын техникасы жок болгондуктан, эгин себүү иш-чаралары июнга чейин созулуп кетүүдө. Ал убакта күн ысый баштайт. Жер кургап, түшүмгө терс таасирин тийгизүүдө.

«Кумтөргө» экологиялык жактан сөз тийүүдө, бирок анын иши айлана-чөйрөгө терс таасир тийгизерин эч ким далилдеп берген эмес.

Ошол эле мезгилде БУУнун UNECE Европалык экономикалык комиссиясы берген баяндамасында, «Кумтөр» айлана-чөйрөгө тийгизген таасири тууралуу ачык айтуучу жалгыз компания деп тапкан.

Бирок, ушундай абройлуу уюмдун баяндамасына эч ким баа бербей, «Кумтөрдүн» ишин мурдагыдай эле чөйрөгө терс таасир тийгизет деп эсептешүүдө. Баса, бул аргументти өз рейтингин жогорулатуу үчүн айрым саясатчылар да пайдалана кетет. Ал эми айыл-чарбасында түзүлгөн кырдаалга саясатчылар «уруп койгон». Кайгылуусу, дыйкандар ошондойлорго жетеленип кеткени бар.

Ошол эле мезгилде жерди туура эмес иштеткен дыйкан-

дар өзү баш болуп чөйрөгө зор зыян келтирип жатканын мойнуна алгысы келбейт.

Адистер тынчсызданууда. Дыйкандар агротехникалык тартиптерди сактабагандыктан, мунун залалы түшүмдүн сапатына тийүүдө. Бул маселени өз убагында чечишпесе, өлкөнүн айыл-чарба тармагын өнүктүрүү курулай кыял бойдон кала бермекчи.

Адистердин пикиринде, биринчиден, сугат жерлердин санын кыскартуу тажрыйбасын токтотуу керек. 20 жыл мурун Кыргызстандын 847 миң гектар сугат жери бар эле. Маалыматка ылайык, 2015-жылдын башында 800 миңи гана калды. 50 миң гектар жерге имарат курулуп, жолдор салынды. Экинчиден, айыл өкмөттөрүндө айыл-чарбачылыгы боюнча адистерге штаттык бирдик ачуу.

Дыйкандар өз ишин жакшыртып, андан ары өнүгүүсүнө каражат салууга даяр эмес, инновациялык технологияларын пайдалануу тууралуу сөз кылбай эле коёлу.

Буга карабастан Кыргызстандын айыл-чарба тармагы чет өлкөлүк өнөктөр үчүн кызыктуу, себеби Кыргызстанда сертификаттоого ылайык келген, экологиялык таза азыктар чыгарылып, аларды Орусия, Казакстан, Жакынкы Чыгыш жана Евросоюз өлкөлөрүнө сатууга жарактуу.

БАКЧА АЛМАСЫ, КЫПКЫЗЫЛ, ТАПТАТТУУ

Ысык-Көлдөгү Кара-Булуң жарым аралында жайгашкан Кызыл-Суу айылында «Кумтөр» компаниясынын өкүлдөрү Глобалдуу экологиялык фондунун кичи гранттар программасы менен биргеликте тамчылатып сугаруу аймагын түзүүгө арналган салтанатка катышты. Учурда алма багы тигилген бул аймак Кыргызстанда эң ири аянтчалардын бири.

☛ Алина Мирланова

Беш жыл мурун бул 32 гектардан турган чөлдү Чыныбек Абдыкеримов алма багын отургузуп, бейиштин төрүнө айлантты. Кайрак жер Ысык-Көлдүн так жээгинде жайгашкан. «Бул жерге эмне өстүрмөк эле?», - деп жергиликтүү тургундар айтып калчу. Ал эми Чыныбек болсо унчукпастан өз ишин жасай берди. 10 миң алма жана алмуруттун көчөтүн тигип, алар гүлдөп, мөмө алып келгиче канчалаган маңдай тери акты, туугандары да колунан келген жардамын аяган жок.

Жылына эки жолу жакын турган станциядан суу агызып, сугарчумун, бирок ал кымбатка түшөт экен. Калган убакытта жан жааса экен деп тилечүмүн. Албетте, бул жетишсиз. Дарактар куурап, түшүм аз жыйналган учурлар да болду.

Алгач бакчадан 200-300 кг. жемиш чогулттум, быйыл күзүндө жарым тонна алма саттым. Жер жакшы сугарылса, түшүм көбүрөөк болмок, - дейт ал.

Сугат маселесин чечүү максатында, былтыр дыйкан Глобалдуу экологиялык фондунун кичи гранттар программасына табыштама жөнөтүп, кыргыз дыйкандары жана багбандары арасында мактоого арзыган, сугаруунун жөнөкөй ыкмасы – тамчылатып сугаруу системасын орнотуп берүүнү суранган. Демөөрчүлөр бул демилгени колдоп беришти. Тамчылатып сугаруунун аспаптарын сатып алуу үчүн Глобалдуу экологиялык фонду 22 миң доллар, ал эми бул долбоордун тең каржылоочусу «Кумтөр» компаниясы суу чогултуу үчүн 10 контейнер бөлүп берди. Бирок абдан чоң жана ишенимдүү суу чогулткуч талап кылынгандыктан, ал кон-

Дыйкан
Чыныбек Абдыкеримов

тейнерлер сатылып, акчасына 400 тонна суу бата турган бетон резервуары курулду. Эмдиги жылы жаз айларында тамчылатып сугаруу системасы боюнча бакчаны сугара баштайт. Эми бакчасы түзүк сугарыла баштаса, багбан бир тоннадан кем эмес алма жана алмурут чогултмакчы.

– Бул жерде алманын беш түрү өсөт, экологиялык таза, химикаттарсыз азык, - деп бакчасын мактады дыйкан. – Ти-

лекке каршы, Ысык-Көлдө алма, алмурут, өрүк жана карагаттын эндемикалык түрү азайып, анын ордуна кыска бойлуу көчөттөр отургузула баштады. Булар түшүмдү тез берет, бирок көпкө жашабайт. Глобалдуу экологиялык фондунун улуттук координатору Евгений Постновдун айтымында, тамчылатып сугаруу долбоору ПМГ ГЭФ/ПРООН жана «Кумтөр Голд Компани» тарабынан колдоого алынып, жерлерди калыбы-

на келтирип, Ысык-Көл облусунун жер-жемиштеринин эндемикалык түрүн сактап калууга багытталган. Айыл-чарбасын өнүктүрүү «Кумтөр Голд Компанинин» стратегиясынын негизги багыты болгондуктан, экология маселеси менен бирге кичи жана орто бизнеси менен жаштардын демилгесин колдоого келгенде, компания тамчылатып сугаруу аймагын түзүү демилгесин ойлонбостон колдоп берди. «Долбоорду ишке ашыруу менен өндүрүш жогорулап, аймагыбыздагы дыйкандардын кирешеси, жергиликтүү бюджетке которулган каражат менен иш орудардын саны өсөт», - дейт «Кумтөр Голд Компанинин» туруктуу өнүгүү боюнча директору Актилек Түнгатаров. Айтымында, Глобалдуу экологиялык фонду сыяктуу ишенимдүү демөөрчүлөрдү долбоорду ишке ашырууга тартуу компания үчүн чоң мааниге ээ. Ошондуктан, өз жашоосун жакшыртып, жалпы эле аймакты өнүктүрүүгө болуп жаткан жергиликтүү коомчулуктун аракетин көрүп, биз эч качан жардамыбызды аябайбыз. Кыргызстан өнүгүп, өсүшү керек, жана өлкөбүздүн келечеги үчүн ар бирибиз өз салымыбызды кошуубуз зарыл.

• ИЙГИЛИК ТАРЫХЫ

ӨЗ ИШИҢ – КУРУ МАКСАТ ЭМЕС

Ар бир адам өз ишин ачып, өзү үчүн иштөөнү кыялдатат. Бирок адатта бул кыялдар кыял бойдон калып, адамдар тобокелге салуудан кооптонот. Бирок ишенимдүү өнөгүң болсо тобокелге салуу оңой эле.

Нурзада Тынаева

«Кумтөр Голд Компани» Ысык-Көл облусун турукуу өнүктүрүү боюнча долбоорлорун ишке ашырууда жана анын алкагында 2006-жылы «Жетиөгүз» аттуу микрокредиттик компаниясы ачылган. 5 жылдан кийин Тоң районунда дагы бир «Тоң Финанс» аттуу микрокредит компаниясы ачылып, 2012-жылы Балыкчы шаарында «Балыкчы Финанс» компаниясы ачылды. Мына ушул компаниялар 10 жыл боюнча көлдүктөргө өз кыялын ишке ашырууга жардам берип келет.

«Балыкчы Финанс» компаниясынын директору Кеңешбек Дүйшөмбиевдин айтымында, «Кумтөр Голд Компани» компаниясы бул уюмдарга 200 млн. сом которуп, акыркы жылдары 5,5 миң адам аз пайыздагы насыя алып, ал каражатты өз ишин өнүктүрүүгө жумшады. Учурда Ысык-Көл облусунун 1,5 миң жараны микрокредит компанияларынын жигердүү пайдалануучулары.

«Акыркы 10 жылдын ичинде аймактын экономикасына 1 млрд сом салынды. Насыялар жеңилдетилген – бир жылдык пайызы 10-12 пайызды түзөт. Ал эми зайымдын орточо суммасы – 200-300 миң сом. Бул долбоор аймакты, калк арасындагы ишкерликти өнүктүрүп, кызмат орундарын ачып, салык базасын кеңейтүүгө багытталган. Зайымчылардын 60 пайызы насыяны айыл-чарбасына алат», - дейт Дүйшөмбиев.

Жети-Өгүз районунда тургундардын негизги көйгөйү – курулуш материалдарынын, негизинен кум блокторунун жоктугу. Имаш Азарбаев көптөн бери өз ишин ачкысы келип, акыры кум блокторун жасоону чечти. Насыя алуу үчүн ал «Жетиөгүз» микрокредит компаниясына кайрылып, 10 пайыздык 500 миң сом алды.

«Эки жыл мурун мен насыя алып, кум блогун жасоочу аспап сатып алдым, - дейт Имаш Азарбаев, - Азыр айылдарда сарай, ашкана, мончолорду көп кура баштады, ал эми кум блокторун шаарда гана жасайт. Ошондуктан мен кум блокторун жасоочу ишкана ачайын дедим. Эми эл шаарга курулуш материалдарын алуу үчүн барбай, мага келет. Унаа сатып алып, блокторду кардарлар айткан жерге чейин жеткизип беребиз. Мындан тышкары мен жыгач иштетүүчү курал сатып алып, кургатуучу

шкаф жасап, жер-жемиш менен алектенгендерге сатам. Алгач 20га жакын шкафты бекер эле таратып бердим. Азыр үч адам жалдап, аларга айлык төлөп, үй-бүлөсүн багууга жардам берем. «Жетиөгүз» компаниясына кайрылганымдын себеби, алардын пайызы төмөн. Азыр ишим жылып жатат, бизнесим акырындап өнүгүүдө», - дейт Имаш Азарбаев.

«Тоң Финанс» компаниясынан ушундай эле суммадагы каражатты Муратбек Бекбосунов да алды. Ал айылында бир топ убакыт иш таппай жүрүп, акыры жубайы менен өз ишин ачууну чечти. Айылда таттуу азыктарды жасоочу кондитердик жай жок экен, ошондуктан айылдыктар шаарга барчу. Кээде, таттууну шаардан алып келгиче бузулуп да кетчү.

«Айылдаштарым жаңы азыктарды алса дечүбүз. 2013-жылы насыя алып, кондитердик жай ачтык. Алгач бир топ кыйналдык, азыр болсо эл бизден таттуу алып, дүкөн ээлери да бизден алып сатышат. Күнүнө биз 100 кг. печеньеин ар түрүн жасайбыз. Аракет кылсаң берекет дейт. Ишканада мени менен жубайым жана дагы 3 адам иштейт, биз элге иш берип жатканыбызга абдан кубанабыз», - дейт Бекбосунов.

Балыкчыда жашаган бир үй-бүлө айлыгы аз кызматта иштегенден тажап, насыя алып, өз кафесин ачууну чечти. Айнура Бекированын үй-үлөсү да «Балыкчы Финанс» компаниясынан 12 пайыздык 500 миң сом алды. 2 жылдан бери алар 50 орундуу кафеге ээлик кылып, жетишкен ийгилигине кубанууда.

«Азыр биз иш менен камсыз болуп, мындан тышкары дагы 10 адамга кызмат бердик. Салыктарды төлөп, Соцфондуга да каражат которуп турабыз. Үйүбүз базардын жанында, ошондуктан аны кафеге айланталы дедик. Азыр тандыр цехин ачып, лепешка, самсы жасайбыз, кафени кеңейтели деп жатабыз. Мурда бул жерде кафе жок эле. Буга чейин бир нече жолу насыя алып, керектүү шаймандарды сатып алдык, бирок жылына 30 пайыздык насыя алгандан көрө 12 пайыздыгы ыңгайлуу болот экен. Биз насыя алган компания ишин токтотпосо, мындан ары да алардын жардамынан пайдаланып, ишибизди өнүктүрө бермекчибиз», - дейт Айнура Бекирова.

«КУМТӨРДҮН» АКЧАСЫ КАЙДА КЕТИП ЖАТАТ?

«Кумтөр Голд Компани» Ысык-Көл облусунун өнүктүрүү фондуна каражат которуусунан улам аймактын социалдык муктаждыгынын 70 пайызы камсыздалды. «Кумтөр Голд Компани» жыл сайын Ысык-Көл облусунун өнүгүү фондуна 400 млн. сом которуп турат. Ал каражат кандай жумшалып, анын эсебинен кандай долбоорлор ишке ашып жатканын фондунун директору Руслан Элебесов баяндап берди.

■ Нурзада Тынаева

– **Руслан Жумабекович, ушул жылдары «Кумтөр Голд Компани» канча каражат которгонун айтып бересизби?**

– 1997-жылы, «Кумтөр» долбоору иштей баштагандан тартып, 2009-жылга чейин компания 101 млн. сом которгон. Анда компания таза кирешесинин бир пайызын которуп турчу. Негизги сумма 2009-жылы жаңы генералдык келишим боюнча компания дүң кирешесинин бир пайызын котормой болгондо түшө баштады. 2014-жылы бул сумма 2 млрд сомдой түздү. 2015-жылдын 9 айында 375 млн. сом келип түштү.

– **Ушул каражаттын эсебинен кандай долбоорлор ишке ашырылып жатат?**

– 2010-жылдан тарта, компания дүң кирешесинин бир пайызын которо баштагандан тартып социалдык объектилердин масштабдуу курулушу башталган. Учурда 54 долбоор ишке ашырылып, анын ичинде 32 мектеп, бир маданият үйү, бир оорукана, спорт залдар, фельдшерлик-акушерлик пунктулар курулуп, жолдор салынды. Мындан тышкары, бул каражаттын эсебинен айылчарба жана киреше алып келүүчү ишканалар колдоого алынды. 54 социалдык объектинин курулушу аймактын 70 пайыз муктаждыгын канааттандырды.

– **2010-жылга чейин которулган каражат кайда жумшалды?**

– 1997-жылдан 2010-жылга чейин 101 млн сом которулган. Бул каражатка бир да долбоор ишке ашкан жок, акча жетишпей жаткан жергиликтүү бюджеттерге берилген. 2010-жылга чейин ири социалдык долбоорлор деле болгон жок, социалдык долбоорлор пландалып, курула баштаган, бирок аяктоого каражат жеткен эмес.

– **Жергиликтүү калк натыйжа көрбөй, өнүктүрүү фонду каражатты кайда сарптап жатканын билбей жатканын айтып, нааразычылык билдирген эле. Каражат кандай бөлүштүрүлөт?**

– Долбоорлордун пландары дайыма байкоочу кеңеш жана жергиликтүү кеңештер тарабынан сунушталып, алардын макулдугу менен кабыл алынат. Жергиликтүү калктын нааразычылыгы болгонун мойнума алам, себеби бул маселеде коомчулукка маалымдоо аксап келет. 2014-жылдан тарта ушул багытта комплекстүү иштеп келебиз. Азыр каражат кандай бөлүштүрүлүп, ал райондордун калкынын санына жараша таратылаарын эл түшүнүп калды. Бул жаатта ишти жергиликтүү бийлик органдары жана байкоо кеңеши алып ба-

рууда. Фонд бул маселеде аткаруучу гана болот. Эми нааразычылык азайып, фондунун иши, каражатты бөлүштүрүү тартиби жана объектилерди куруу маселесин эл түшүнүп калды. Бизге жергиликтүү депутаттар менен кеңеш өкүлдөрү да кошулуп, түшүндүрүү иштерин жүргүзүүдө. Көптөгөн жылдар бою эч ким бул маселе менен алектенбей, элдин нааразычылыгы топтоло бергенин моюнга алуу керек. Каражат бөлүштүрүү принциби, байкоочу кеңештин милдети – бул тууралуу толук маалымат биздин отчеттордо камтылган. Балыкчы шаары, Жети-Өгүз жана Тоң райондорунда ишке ашырылып жаткан долбоорлорду биз «Кумтөр Голд Компани» жетекчилигинин макулдугун алып ишке ашыра баштадык, себеби бул райондор ишканага тикеден-тике байланыштуу. Компаниянын макулдугун алып гана долбоорду ишке ашыра баштайбыз.

– **Башка ишканалар көзөмөлдөөчү органдарына отчет берип, Эсептөө палатасы аудит жүргүзүп турат. Фондунун ишин ким текшерет?**

– «Кумтөр» которгон каражат жылына 400 млн сом түзгөндүктөн бизди күн сайын текшерип турушат. Негизинен бул 3 кызмат – Мамлекеттик улуттук коопсуздук комитетинин коррупцияга каршы кызматы, Каржы полициясы менен ИИМдин бешинчи башкармалыгы. Бизди ар түрдүү себептер, келип түшкөн арыздар боюнча текшерет. Мындан тышкары жыл сайын Эсеп палатасы текшерип, ар бир районго отчет берип турабыз. Бизди жергиликтүү кеңеш отурумуна чакырганда, ал жерден жергиликтүү кеңештин депутаттарынын алдына да отчет беребиз. Ай сайын облустук администрацияга отчет жиберип турабыз.

– **Тигил айылда эмес бул айылда мектеп курулсун деп,**

Тоң айылындагы спорт залы "Кумтөр" Ысык-Көл облусунун өнүктүрүү фондунан которгон каражаттын эсебинен курулган

Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондунун директору Элебесов Руслан Жумабекович

долбоорлорду ишке ашыруу чечимин ким кабыл алат?

– Алгачкы планды райондук кеңештерге бергенде, алар өз отурумунда, стратегиялык өнүктүрүүнүн алкагында чечим кабыл алат. Фонду же облустук администрация мындай чечимди кабыл ала албайт. Чечимдин баары коомчулуктун талабына ылайык, жергиликтүү кеңештин депутаттары тарабынан кабыл алынат. Биз болгону алардын чечимин ишке ашырабыз.

– **2015-жылы которулган каражат тууралуу толук маалымат бересизби, алар кайсы долбоорлорго багытталды?**

– 1-ноябрга карата компания 375 млн. сом которду. Быйыл биз 11 долбоорду ишке ашырышыбыз керек эле, анын онун орундаттык. Негизинен бул спорт залдар. Мисалы, Сары-Камыш айылында спорт комплекс курулду, Чок-Тал айылында дагы бир спорт ком-

плекси ачылды, Темир айылына бала бакчасын куруп бердик, Ананьево айылындагы бала бакчаны толугу менен оңдотуп бердик. Шатуи, Чоң Тогузбай айылдарына да спорт комплекстерин куруп, Кызыл-Туу менен Эшперов айылдарында мектеп тургузду. Дархан айылында мурун курула баштаган клубду аягына чыгарып, жаңы спорт комплексин тургузуп бердик.

– **Жергиликтүү калк объектилердин баасына да нааразы, аны өтө эле көкөлөтүп жатат дешүүдө. Бул боюнча эмне айта аласыз?**

– Айрым жарандар биздин ишибизди жеке компанияларга теңей берет. Мисалы биз ФАПты 2,5-3 млн. сомго курабыз. Жеке компания мындай ФАП курса, ал алда канча арзан түшмөк. Бирок жеке компаниялар салык төлөп, Соцфондуга каражат которбойт да. А биз салык төлөп, тендер өткөрөбүз. Долбоордун эсеп-кысабын толугу менен айыл өкмөтү жасайт. Биз болгону долбоорду ишке ашырып, куруу иштерин көзөмөлгө алабыз. Айрымдар курулуш иштери кымбатка түшөт деп ойлойт экен, бирок алар жаңылышат. Мисалы биз 450 орундуу мектепти 45 млн. сомго курдук, ал эми Мамкурулуш андай мектепти 80 млн. сомго курат. Бизди катуу көзөмөлгө алышат, жергиликтүү кеңештин ар бир депутаты келип, текшерип кетет, ал эми Мамкурулушту болсо эч ким текшерүүгө албайт. Баардык суммалар долбоордун эсеп-кысап кагаздарында бекитилген, баардыгы кагаз түрүндө таризделген, биз расмий документтерге таянып гана иштейбиз. Чынын айтсам, буга

чейин биз жалдаган компаниялар бизди алдап кеткен учурлар да болгон. Мисалы, «Торгстрой» компаниясы 2011-жылы 18 объектини куруп беребиз деп милдетин алып, анын төртөө эмдигине аягына чыкпай турат. Компания бөлүнгөн каражаттын баарын сарптап салыптыр, аларды сотко бердик. Компаниянын буга чейин 36 млн. сомдук карызы бар экен, анын 9 млн. сомун ал фондуга карыз. Курулуш иштери токтоп калгандыктан, коомчулуктун нааразычылыгын түшүнсө болот. Азыр ал компания менен соттошуп жатабыз, анын эки жетекчиси кармалды. Келечекте жалданма компанияларды кылдаттык менен тандап, ишеничсиз ишкерлер менен иш алып барбоого аракет жасап жатабыз.

– **Өнүктүрүү фонду кызматташкан компаниялар тууралуу толугураак айтып бересизби?**

– Биз мамлекеттик сатып алуулар мыйзамына ылайык гана компанияларды жалдай алабыз, аларды аймактарга бөлө албайбыз. Бирок, тендерге катышкан компаниялардын басымдуу көпчүлүгү Ысык-Көл облусунда катталган, демек ушундан улам биз аймакта жаңы кызмат орундарын ачып, салык төлөп, эмгек акысын берип турабыз. Ишке ашырылып жаткан долбоорлордун эсебинен компаниялардын иши көбөйүп, алар пайда таба баштады.

– **Демек, «Кумтөр Голд Компани» которгон каражаттын көбү социалдык долбоорлорду ишке ашырууга жумшалат экен. Экономиканы өнүктүрүүгө багытталган долбоорлорду каржылоону пландап жатасыздарбы?**

– Албетте. Башында фонду социалдык жаатты өнүктүрүү үчүн түзүлгөн. Азыр ал Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фонду деп аталат. Облусту бутуна тургузуу үчүн биз айыл өкмөттөрүн дотациядан чыгарып, кичине болсо да киреше алып келген ишканаларды куруп, калкты иш орундары менен камсыздап, өндүрүш иштеши үчүн салык төлөшүбүз керек. Мындай долбоорлор ишке ашырылган, бирок аз санда. Мисалы, Дархан айылында 22 гектарлык жемиш багына бир млн сом бөлүнгөн. Быйыл ал айыл өкмөтү 500 миң сом киреше тапты, кийинки жылы бир млн сом киреше көрүп, жыл сайын ал сумма өсүп турат деген үмүттөбүз. Ошондон улам, айыл өкмөтү дотациядан чыгарылат. 2016-жылдан баштап биз ушуга окшош долбоорлорду кеңири ишке ашырмакчыбыз. Бул айыл чарбасы, кайра иштетүү, өндүрүүгө багытталган долбоорлор болуп, алар киреше алып келет. 2016-жылдан баштап биз бул максатка которулган каражаттын 40 пайызын жумшап, 2017-жылы 50 пайызын берип, жылдан жылга сумманы жогорулатып турмакчыбыз. Алгач бул муниципалдык уюмдар болот. Бирок биз жеке компанияларды да каржылайлы деген сунуш киргиздик, учурда өкмөт аны караштырууда.

• АНАЛИТИКА

ЭКОНОМИКАНЫ КӨБӨЙТҮҮЧҮ

Жакында Кыргызстан парламентинин жаңы чакырылышы өлкөнүн эң ири өндүрүш объектиси – алтын казып алуучу «Кумтөрдүн» тагдырын чечип бериши керек. Кен казуучу жайдын иши жаңы депутаттардын чечимине көз каранды болуп, көңүл чордонунда ишкананын өлкө экономикасына кошкон салымы гана турбастан – ички дүң продуктунун үлүшү, өлкө бюджетине которулган салыктар жана башка төлөмдөр да турат. Кеп мультипликативдүү эффе­к­ти - өндүрүштүн экono­миканын көптөгөн чөйрөлөрүнө болгон көбөйтүүчү таасири тууралуу болууда. Себеби «Кумтөрдө» казылып алынган алтындын тикеден-тике таасири менен каймана да таасири өтө маанилүү. Мындай татаал өндүрүш унаа чөйрөсү, курулуш индустриясы, энергетика сектору, товар өндүрүү жана тейлөө кызматына да таасирин тийгизет.

Мамонтова Дарья

«Кумтөрдө» эң негизгиси иш орундары. Ишканада 2992 адам иштейт, булардын арасында жалданып иштеген компаниялар да бар. Алардын дээрлик баардыгы Кыргызстандын жарандары. 1994-жылдан 2014-жылга чейин «Кумтөр» кызматкерлеринин таза кирешеси 513 миллион долларды түздү. Кызматкерлердин үй-бүлөсү, бала-чакасы, ата-энеси бар, башкача айтканда, ишкана иш жүзүндө 10-15 миң үй-бүлөнү камсыздоодо. Булардын баары салык төлөп, Соцфондуга каражат которуп, азык-түлүк, кийим-кечек, тиричилик техникасын сатып алат, коммуналдык тейлөө кызматын төлөп, балдарын окутуп, саламаттык сактоо жаатына каражат которуп турат. Демек, бул каражаттын баары өлкөдө калып, экономикабыздын өнүгүшүнө салым кошуп турат.

«Кумтөр» бул чоң организм, анын жашоосун сактап калуу үчүн ресурстар керек. Мына ушул максатта компания продукция жана тейлөө кызматын сатып алат. Бул негизинен жергиликтүү айыл-чарба азыктары – жер-жемиштер, эт, сүт, айыл-чарба иштетүүчү продуктулар. Учурда Кыргызстандын 600гө жакын ишканасы «Кумтөрдүн» токтобой иштөөсүн камсыздап туруучу 11 000 продукциянын түрүн сатып алат. 20 жылдын ичинде жергиликтүү сатып алууларга 647 миллион доллардан ашуун каражат сар-

пталды. Ушундан улам тоо-кен ишканасынын кызматкерлеринен тышкары миңдеген адамдар «Кумтөрдүн» эсебинен жашап келгенин түшүнсө болот.

Жыл сайын «Кумтөр» менен кызматташууну каалаган жергиликтүү ишканалардын саны өсүүдө. Мисалы, 2014-жылдын жыйынтыгы боюнча мурда эл аралык рыногунан сатылып алынган товардын 28 түрү жергиликтүү өндүрүүчүлөрдөн алына баштады. Бул товарлардын арасына шаймандар, жеке коопсуздук каражаттары, чыгымдалуучу материалдар жана унаа кызматы кирди. Мындай кызматташуунун дагы бир артыкчылыгы – тейлөө кызматы менен продукциянын сапатынын жогорулашы, себеби компания өзү баш болуп мыкты сапаттагы кызматты талап кылууда.

Өлкө бюджетине түз салымынан тышкары, «Кумтөр» аймактын инфраструктурасына да зор салымын кошуп жатканын эске салуу абзел. 20 жылдын ичинде компания электроэнергиясы үчүн 141 миллион доллар төлөдү! «Кумтөр» үчүн белгиленген тарифтер жогору болгонун эске алсак, бул жерден энергетика жааты утушта. Бирок бул каражат кайда жумшалганы өзүнчө суроо туудурат жана аны биздин аткаминерлерден суроо керек. Ал эми тоо-кен ишканасынын сыртындагы жолдорду жакшыртып, аларды оңдоо үчүн 20 жылдын ичинде компания 40 миллион доллар сарптады. Ордо калаа-

быздын жолдору оңдолбогонун эске алсак, облус үчүн бул зор жана жалгыз гана салым эмес – «Кумтөр» иштей баштагандан бери аймактын өнүгүүсүнө ондогон миллион доллар берилди.

«Кумтөр Голд Компани» Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна жыл сайын кирешесинин жарымын которуп турат. 2014-жылы гана бул сумма 7,4 миллион долларды түздү. Коомчулукту, ишкерликти колдоо боюнча компаниянын бир топ долбоорлору бар, мындан тышкары демөөрчүлүк иш-аракети жүрүп турат. Мисалы, 20 жылдын ичинде билим берүү жаатына 4,6 миллион доллар берилип, бул жалаң гана цифра эмес, бул канчалаган жаштар билим алып, кесипке ээ болуп, өзүн тапкан дегендик.

«Кумтөр» – эң ири бюджет жасоочу ишкана экенин билебиз, - дейт экономист Жумакадыр Акенеев. – Ал өлкө экономикасынын 13 пайызы, өндүрүш көрсөткүчтөрүнө жараша республикалык бюджеттин киреше бөлүгүнүн 15-18 пайызын түзөт. Муну коштоочу эффекти да бар. Ишкананын айланасында «Кумтөрдүн» ишине байланыштуу жалданып иштөөчү компаниялар да кыйла. Булардын кайсы бири тоо-кен ишканасын азык-түлүк менен камсыздаса, кайсы бири күйүүчү май жана башкалар менен тейлеп турат. Ошол эле «Газпром Нефть Азия»

компаниясы «Кумтөргө» саткан күйүүчү майдын эсебинен эле жан сактап келет. Бир нече миң кыргызстандыкты «Кумтөр» кызмат менен камсыздап, жумушчулар үй-бүлөсүн багып, салыгын төлөп келет, ошондуктан Кыргызстан үчүн «Кумтөр» – экономика үчүн иштеген биринчи ишкана. Ошондуктан анын иши токтобошу керек».

«Кыргызалтын» да «Кумтөрдүн» эсебинен жашап келет. Кара-Балтадагы аффинаждык завод мамлекетке таандык жана ал да тоо-кен ишканасынын эсебинен иштеп жатат. Жүздөгөн майда жана ири компаниялардын иши тоо-кен ишканасына көз каранды.

«Кумтөрдүн» иштөө аспектилеринин бири – анын инвестициялык климатка болгон таасири. Себеби бул республикадагы эл аралык деңгээлде иштеген жалгыз долбоор, андагы жагдайга жараша эл аралык инвесторлор да ишти баамдап, Кыргызстанга каражат салса болорун же болбосун таразалайт.

«Маселени туура чечсек, инвесторлор бизге келе баштайт. Инвестиция жана ири долбоорлор болсо – биз «Кумтөргө» азыркыдай көз каранды болбой калабыз. Ошондуктан тоо-кен жайынын кирешесин кайта карап чыгуу маселеси «Кумтөрдүн» негизги ишине тоскоол болбой каралып, аны саясатташтырбаш керек деп ойлойм», – дейт Жумакадыр Акенеев.

Серепчинин айтымында, өкмөт менен парламент ишкананын тагдырын чечүүдө бир пикирге көлүүсү талап.

«Ишкананы реструктуризациялоо маселесин көпкө созбой, тез аранын ичинде чечүү талап. Парламент биргелешкен ишкананын үлүшүн тең бөлүү маселесине кайтып келет деп ойлойм. Бул маселени мурда чечишсе, бюджетке азыркы түшкөн каражаттын үстүнө дагы 200 миллион доллар түшмөк. Ошондуктан бул маселени ыкчам чечүү керек», - деп кошумчалады Акенеев.

Коомдук ишмер Алга Кылычев да «Кумтөрдүн» ролу зор деген пикирге кошулат.

«Ишкана бюджетке түшкөн каражаттын басымдуусун камсыздайт. Дарыгерлер, мугалимдер, мамлекеттик кызматкерлер «Кумтөрдөн» түшкөн кирешенин эсебинен айлык алат. Ишкана туруктуу иштеп турушунан «Жерүй» сыяктуу ири ишканалар да көз каранды. «Кумтөр» – экономикабыздын туруктуулугу менен аткаминерлердин чынчылдыгын чагылдырып туруучу күзгү деп айта алам», - дейт Кылычев.

«Экономикабыздын күзгүсүндө» эмне чагыларын – жаңы инвестициялар, кызмат орундары же болбосо ач көз аткаминерлердин түрү суук жүзү чагылаарын жакында көрө жатарбыз.

ЫСЫК-КӨЛ ОБЛУСУНУН ЖАШТАРЫ АЙМАКТЫ ӨНҮКТҮРҮҮГӨ КИРИШТИ

Ысык-Көл облусунун 17 жаш ишкери өз бизнесин баштап, кичи мекенине жардам берүүнү чечти. Бул мүмкүнчүлүктү аларга «Кумтөр Голд Компанинин» каржылык колдоосу менен Борбор Азиянын Евразия фонду ишке ашырып жаткан «Жаштар ишкерчилиги» долбоору берди.

Нурзада Тынаева

Бир нече айдын ичинде Ысык-Көл облусунун 50 жигердүү жаштары Кыргызстандын ийгиликтүү ишкерлеринен таалим алып, бизнести кантип жүргүзүү керек жана өз бизнес-долбоорлорун кантип ийине жеткирүү керектигин үйрөндү.

Калыстар тобу тандаган 17 мыкты бизнес-идея «Кумтөр Голд Компани» берген грантты алды. Жеңүүчүлөр 150 миң доллардык байге фондун өз ара бөлүп алды. Эми булардын айрымдары жакында өз идеясын ишке ашыра баштайт да, өзүндө, Ысык-Көл облусунун тургундарын да кызмат орундары менен камсыздайт.

Жыргалбек Ибраев долбоорго Бөкөнбаев айылынан катышып, тиш доктуру бөлмөсүн ачып, жердештерине сапаттуу кызмат көрсөтүү ою менен келди. Жигит грант алып, ага керектүү аспаптарын сатып алмакчы.

Жыргалбек жакында Медицина академиясын бүтүрүп, «тиш доктуру» адистигине ээ болду да, айылына келип, мамлекеттик бейтапканадагы шартты баамдады.

«Айыл жергесине иштейин десем, мамлекет тарабынан эч кандай колдоо албайт экенсиң, ал эми бийликтегилер медицина тармагындагы жаш адистер үчүн шарттар түзүлүп, атайын

программалар иштелип чыкты деп төшүн какканы менен иш жүзүндө эч нерсе жасалган эмес. Азыр мен мамлекеттик бейтапканада иштейм, ал жерде жаңы технологиялар, жаңы аспаптар жок. Ошондуктан мен жаңы аспаптар менен жабдылган тиш доктуру бөлмөсүн ачайын дедим. Жердештерим үчүн бул жакшы долбоор, себеби бүтүндөй бир район мамлекеттик стоматологиялык бейтапканада тейленет, ал жерде болсо жада калса рентген аппараты да жок экен. Январь айынан баштап менин бөлмөм иштей баштайт», - дейт Жыргалбек.

Барскоон айылынан келген Алыбек Сатиев бир нече убакыттан бери брусчатка жасайт. «Жаштар ишкерчилиги» долбооруна катышып, ал да өз бизнесин кеңейтүүгө каражат алды.

«Айылыбызда короону оңдоп брусчатка салайын десем, курулуш материалдары жок. Аны алуу үчүн же облустук борборго же Бишкекке барыш керек. Ошондуктан мен брусчатка жасоочу кичи ишкана ачайын дедим. Долбоорго катышып, алган грантка ишканамды кеңейтем. Азыр табыштамалар көбөйө баштады, ошондуктан брусчатканын түрүн көбөйтсөмбү дегем, эми табыштамаларды тез-тез аткарууга мүмкүндүк пайда болду», - дейт Алыбек.

Ал эми Арсен Өмүралиев

Жети-Өгүз районунун тургундары үчүн азык-түлүктүн түрүн кеңейтүүнү чечип, алган грантына козу карын өстүрүү чехин ачмай болду. Айтымында, райондо козу карын сатылбайт, кафе менен ресторан кардарлары каалагандай азыгын жей албайт.

«Мен козу карын өстүрүп, аны жергиликтүү калкка сатайын дедим. Ошондуктан бул долбоорго катышып, өз күчүмдү сынап көрдүм. Долбоор мага абдан жардам берди, көп нерсени үйрөндүм, бизнести кантип баштап, аны кандай жолдор менен өнүктүрүү керектигин түшүндүм. Эми вешенка өстүрө баштап, жергиликтүү рыноктун 20 пайызын жабайын деп жатам. Келечекте өндүрүштү кеңейтип, козу карындын башка түрүн

да өстүрөмүн», - дейт Арсен.

Караколдон келген жаш дарыгер Алтынай Ишембекова буту баспаган адамдарга жардам берүүнү максат кылат. Ал «Жаштар ишкерлиги» долбоорунун алкагында массаждык кабинет ачуу сунушу менен келди. Жеңип алган грантына эми ал өз кыялын ишке ашырмакчы.

«1,5 жылдан бери ушундай борбор ачкым келип жүргөн. Мен буту баспаган адамдарды дарыламакчымын. Өзүм мамлекеттик ооруканада дарыгермин, айлыгым аз, ошондуктан өз күчүм менен кыялымды орундата алмак эмесмин. Алган грантыма 2 кабинет ачып, толук кандуу иштей баштайм», - деп билдирди Алтынай.

Караколдон келген Ислам Магомедов мал чарбачылыгынын

жаңы багытын сунуштоодо. Ал мал тоюту катары витамин кошулган чөп гранулдарын жасону сунуштоодо.

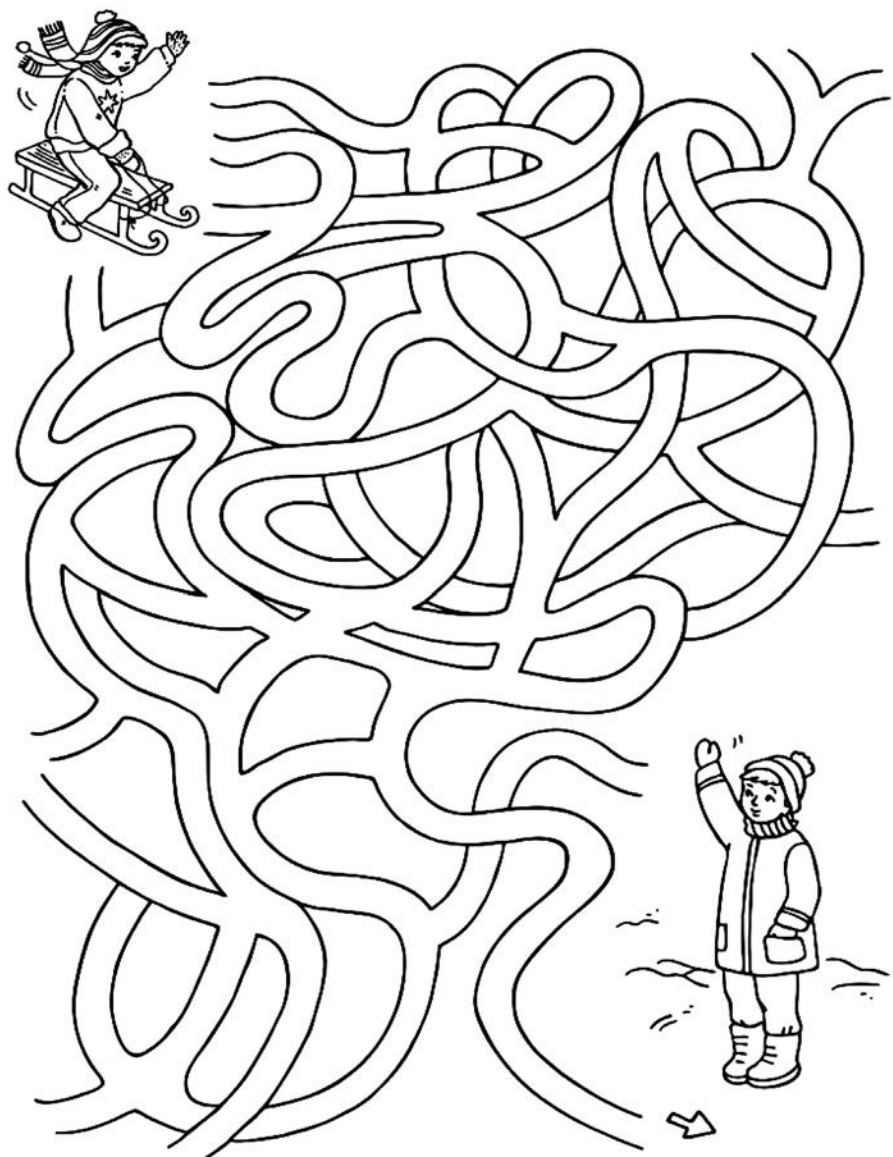
«Бул мал үчүн атайын тоют. Аны Интернеттен таптым. Ысык-Көл облусу, жалпы эле Кыргызстан үчүн бул жаңычылдык. Мындай тоюттун эсебинен мал тез семирет, эттин сапаты жогорулайт, себеби бул экологиялык таза тоют. Мен бизнесимди башынан баштамакчымын, азыр бир гана бөлмө бар», - дейт Ислам.

«Кумтөр Голд Компанинин» колдоосу менен «Жаштар ишкерлиги» долбоору Ысык-Көл облусунун 17 жаш ишкерине өз бизнесин баштап, аймактын өнүгүүсүнө салымын кошуп, кызмат орундарын ачууга жардам бермекчи.

БАЛДАР БУРЧУ

ЛАБИРИНТ

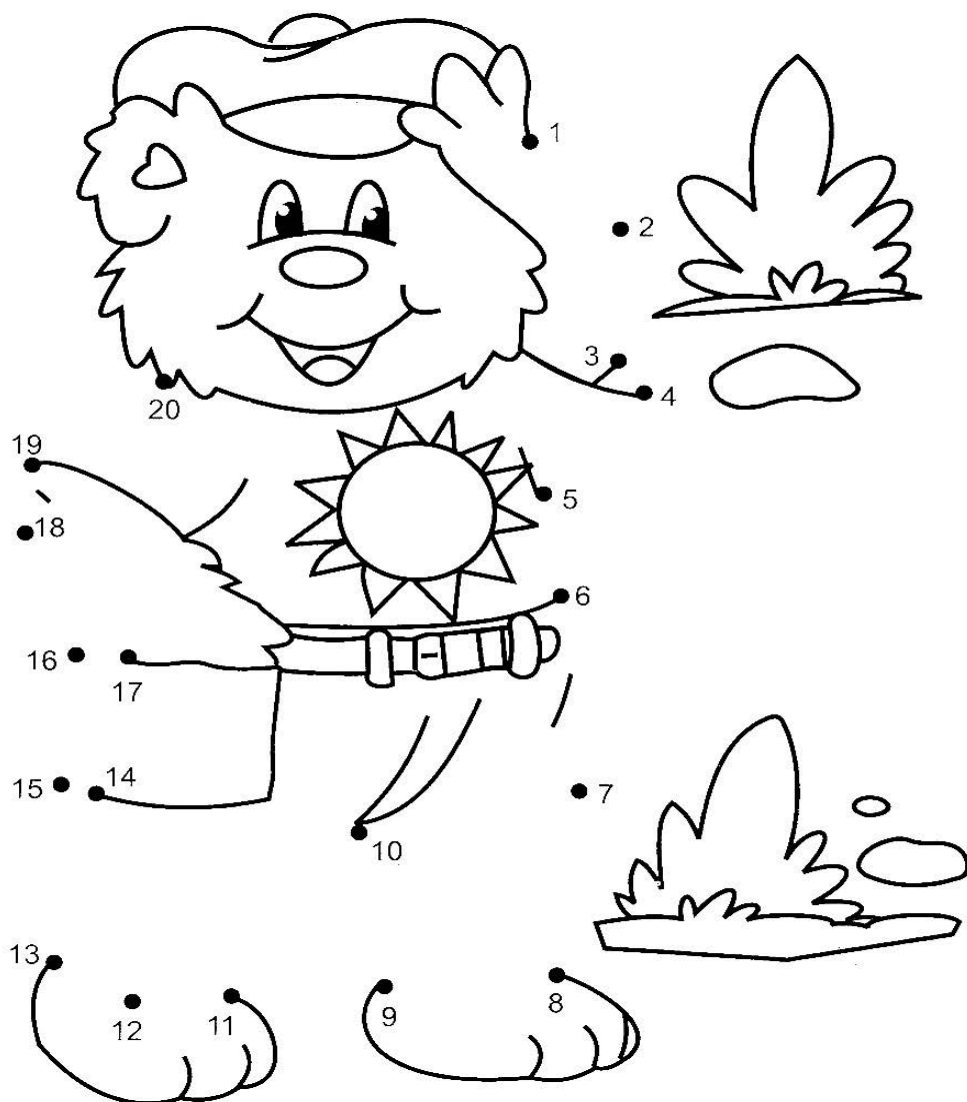
БОЁГУЛА

10 АЙЫРМАЧЫЛЫКТЫ ТАПКЫЛА

БИРИКТИР

CenterraGoldInc. компаниясы («Центерра») жана «Кумтөр Голд Компани» (КГК) 2015-жылдын 9 айына карата ишинин жыйынтыгын чыгарды. “Кумтөрдө” төмөнкү иштер аткарылды:

Өндүрүштүк жана капиталдык чыгымдар

Капиталдык жумшоолор 2015 – жылдын III кварталында 80,7 млн. долларды түздү, анын ичинен:

Кыргыз Республикасынын бюджетине төлөмдөр жана башка милдеттүү которуулар миң АКШ доллары менен

9 ай ичинде	1 квартал 2015	2 квартал 2015	3 квартал 2015
Дүң кирешеге салык	35 893,58	24 145,87	14 119,17
Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна салым	2 761,04	1 857,37	1 086,09
Экологиялык төлөм	310,00	-	-
Кызматкерлердин кирешесине салык	1 320,84	1 189,87	945,90
КРдын Социалдык фондуна төлөмдөр	5 022,92	4 561,54	4 051,58
Бажы төлөмдөрү	171,36	215,46	165,45
Резидент эместердин кирешесине салык	165,10	134,74	186,79
Башка салыктар жана милдеттүү которуулар	65,89	90,03	163,33
Бардыгы	45 710,74	32 194,88	20 718,31
АКШ долларынын КР сомуна карата расмий курсу	63,8736	62,0788	68,8359
Төлөмдөрдүн эквиваленти миң сом менен	2 919 709,30	1 998 619,26	1 426 163,20

Милдеттүү төлөмдөр 6,3 млрд сом

Эскертүү: 2009-жылдын 24-апрелиндеги “Кумтөр” долбоору боюнча жаңы шарттар жөнүндө макулдашууга ылайык, дүң киреше салыгын жана Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна салымды эсептөө үчүн негиз катары көрсөтүлгөн мезгилдеги продукцияны сатуудан түшкөн иш жүзүндөгү акча каражаты саналат.

2015-жылга божомол

2015 – жылы алдын ала эсептөөлөр боюнча «Кумтөр» кениндеги өндүрүштүн көлөмү дээрлик 490-520 мин алтын унцийин же 15,2-16,2 т. алтынды түзүүгө тийиш